

Kultur- og samfundsfaggruppen - Hf Undervisningsvejledning

April 2008

Vejledningen indeholder uddybende og forklarende kommentarer til læreplanens enkelte punkter. Vejledningen er et af ministeriets bidrag til faglig og pædagogisk fornyelse. Det er derfor hensigten, at den ændres forholdsvis hyppigt i takt med den faglige og den pædagogiske udvikling. Citater fra læreplanen er anført i kursiv.

Indholdsfortegnelse

1. Identitet og formål.....	3
1.1 Identitet	3
1.2 Formål	3
2. Faglige mål og fagligt indhold.....	3
2.1 Faglige mål.....	4
2.2 Fagligt indhold	10
Fællesfaglige emner	11
2.2.1 Historie.....	13
2.2.2 Religion.....	15
2.2.3 Samfundsfag.....	16
3. Tilrettelæggelse.....	18
3.1 Didaktiske principper.....	18
Progression i valg af problemstilling:	21
Progression i metodiske krav.	21
Progression i forhold til projektarbejde:	21
Planlægning.....	22
3.2 Arbejdsformer	23
3.3 It	26
Informationssøgning	26
Træning i kildekritik	27
Vidensdeling	27
3.4 Samspil med andre fag.....	28
4. Evaluering	28
4.1 Løbende evaluering.....	28
Evaluering som en integreret del af undervisningen.....	29
Vejledning af den enkelte kursist.....	29
Evalueringssamtaler	30
Mundtlig evaluering i klassen	30
Evaluering af undervisningen	30
Interne prøver.....	31
4.2 Prøveform	31
Prøveform A:.....	31
Eksamensgrundlaget	31
Prøvematerialet	31
Orientering af kursisterne.....	32

Trækning af opgaven	32
Forberedelsen	32
Eksaminationen	33
Prøveform B:	33
4.3 Bedømmelseskriterier	34
4.4 Karakterbeskrivelse	35

Indledning

- Vejledningen følger dispositionen i læreplanen. Dog er kommentarerne til de historiespecifikke elementer under 3.1 ("*Didaktiske principper*"), nemlig "*i historie skal følgende aspekter være repræsenteret: brug og misbrug af historien, Den lille og store historie, Myte og realitet i historien*" placeret i forlængelse af vejledningen til kernestof i historie (2.2.1).
- Eftersom vejledningen er placeret på nettet, har den enkelte lærer mulighed for at vælge de sider ud, som han/hun finder mest relevant at printe ud. Derfor er nogle af de afgørende principper for faggruppesamarbejdet gentaget flere steder i vejledningen.
- På EMU findes et fælles websted for Kultur- og samfundsfaggruppen hvor der kan hentes yderligere information og konkrete eksempler på forløb. Direkte adresse: <http://www.emu.dk/gym/tvaers/fag/kultursamfund.html>.

1. Identitet og formål

1.1 Identitet

"Faggruppen består af fagene historie, religion og samfundsfag. Faggruppen giver grundlæggende indsigt i samspillet mellem den historiske, samfundsmæssige og kulturelle udvikling lokalt, nationalt og internationalt, både hvad angår tilværelsestolkning, de grundlæggende livsvilkår samt individers udfoldelses- og handlemuligheder."

1.2 Formål

"Undervisningen skal udvikle kursisternes selv- og omverdensforståelse og derigennem bidrage til at skabe et fagligt fundament for selvstændig stillingtagen og aktiv deltagelse i et moderne, flerkulturelt og demokratisk samfund.

Kursisterne skal opnå viden om og forståelse af væsentlige elementer i den historiske udvikling, det moderne samfunds kompleksitet og dynamik, forskellige religioner, kulturelle værdier og livsanskuelser.

Den sammenhængende indsigt og helhedsforståelse, som kursisterne opnår i arbejdet med flerfaglige problemstillinger og ved anvendelsen af begreber, teorier og metoder fra fagene i faggruppen, giver forståelse af sammenhængen mellem fagene i faggruppen og bidrager til at styrke kursisternes studiekompetence."

Kultur- og samfundsfaggruppen (religion, samfundsfag, historie) er karakteriseret ved en kombination af særfagligt og flerfagligt samarbejde. I den særfaglige undervisning stifter kursisterne bekendtskab med de enkelte fags grundlæggende viden, begreber og metoder, som danner udgangspunktet for det flerfaglige samarbejde.

Der er således tale om tre fag i et samarbejde, og det er vigtigt at understrege, at de faglige mål fokuserer på, at kursisterne i undervisningen skal lære, hvad de forskellige fag kan bidrage med, på hvilke måder de supplerer hinanden og på hvilke måder, de adskiller sig fra hinanden.

2. Faglige mål og fagligt indhold

De faglige mål er de overordnede retningslinier for og krav til undervisningen. De er samtidig bedømmelseskriterierne til eksamen, hvorfor målene er styrende i forhold til undervisningens indhold.

Det betyder at der kan være faglige mål som nødvendiggør et indhold, der ikke specifikt er formuleret i kernestoffet.

Målene afspejler en progression, således at kursisterne skal blive i stand til at redegøre, analysere og perspektivere. Hvert mål udgør ikke nødvendigvis ét taksonomisk niveau; der kan godt være flere taksonomiske niveauer inden for samme mål. Man kan sige, at der også i dag evalueres, hvorvidt kursisterne er i stand til at bevæge sig på de taksonomiske niveauer. Imidlertid er det i den nye læreplan formuleret mål for, hvad kursisterne skal være i stand til at dokumentere, analysere og perspektivere. (fx: *”redegøre for forskellige livsanskuelser, religioner og politiske grundholdninger og deres betydning i en historisk og aktuel sammenhæng”*). Det betyder i praksis, at kursisten til eksamen ikke blot skal kunne bevæge sig på de forskellige taksonomiske niveauer inden for et givet emne, men at kursisten også skal være i stand til at bruge den tilegnede viden i en bredere faglighed (jf. 2.1 Faglige mål).

Det er vigtigt at understrege, at arbejdet med faglige mål/kompetencer foregår i en stadig progression. Man kan godt arbejde med analyse og perspektivering i starten af 1. hf. De faglige mål er således ikke et udtryk for, at man kan sige: ”Nu er der arbejdet med denne kompetence i dette forløb – og så er den afviklet”. De faglige mål er i spil hele tiden, og kursisterne skal udfordres, så de får mulighed for at udvikle kompetencerne/de faglige mål.

Hf har en selvstændig *anvendelsesorienteret* profil. I kultur- og samfundsfaggruppen betyder det, at kursisterne skal opleve, at de kan anvende den faglige viden til at forstå og reflektere over væsentlige og relevante problemstillinger. Kursisterne skal kunne anvende fagenes metoder til at gennemføre empiriske undersøgelser af deres omverden fx i lokalområdet.

Kursisterne lever i en kompleks verden, hvor identitetsdannelse og tilhørsforhold ikke er givne størrelser. Det er derfor en gennemgående tråd i de faglige mål, at den faglige viden skal kunne anvendes til at udvikle kursisternes identitet, omverdensforståelse og selvstændige stillingtagen med henblik på at de kan blive aktive, demokratiske samfundsborgere.

2.1 Faglige mål

Indhold

”Kursisterne skal kunne:

- *anvende og kombinere viden og metoder fra faggruppen til at opnå indsigt i historiske, samfundsmæssige og kulturelle sammenhænge med forståelse af det enkelte fags særpræg*
- *redegøre for forskellige livsanskuelser, religioner og politiske grundholdninger og deres betydning i en historisk og aktuel sammenhæng*
- *reflektere over mennesket som historieskabt og historieskabende*
- *diskutere egne og andres kulturelle værdier i forhold til nutidige og fortidige værdier*
- *anvende viden om centrale epoker til at opnå forståelse af sammenhænge af kulturel og samfundsmæssig art i Danmarkshistorien*
- *sætte religionerne og deres virkningshistorie i relation til udvalgte aspekter af europæisk kultur og tænkning*
- *undersøge sammenhænge mellem relevante baggrundsvARIABLE og sociale og kulturelle mønstre.”*

Ovenstående punkter kommenteres i det følgende:

- ”anvende og kombinere viden og metoder fra faggruppen til at opnå indsigt i historiske, samfundsmæssige og kulturelle sammenhænge med forståelse af det enkelte fags særpræg”

Det er et uomgængeligt krav, at kursisterne skal tilegne sig en samlet viden inden for de tre fag.

Viden er imidlertid ikke et mål i sig selv – det er først, når viden bruges og kan anvendes, at den får værdi.

Kursisterne skal blive i stand til at bruge og kombinere viden fra de tre fag til at opnå indsigt i komplekse problemstillinger af både historisk, kulturel og samfundsmæssig art. Derved bidrager undervisningen til at udvikle kursisternes omverdensforståelse og i kombination med de metodiske mål opøves selvstændig stillingtagen baseret på viden, indsigt og kritisk analytisk tilgang.

Eksempel 1:

Udgangspunktet er et overordnet tema: Indvandrerdebatten – assimilation, integration, segregation.

Hvert fag starter med at behandle emnet ud fra fagets synsvinkel. I det flerfaglige forløb vil fokus være at arbejde med:

- a. Hvilke vinkler på problemstillingen kan de tre fag belyse?
- b. Hvilket samlet billede af problemstillingen kan de tre fag i fællesskab tegne?
- c. Hvilke ligheder og forskelle er der i fagenes tilgang til temaet? Hvorledes perspektiverer de tre fag hinanden?

Eksempel 2:

Samme problemstilling kan angribes på en anden måde, ved at tage udgangspunkt i en sag, fx debatten om muslimske kvinders brug af tørklæder i det offentlige rum. Her kunne udgangspunktet være nogle fælles timer for de tre fag efterfulgt af særfaglige timer for at afslutte med opsamling med alle tre fag.

Klassen opstiller – sammen med de tre faglærere – spørgsmål med udgangspunkt i tørklædedebatten.

Herefter undersøges, hvilke spørgsmål de tre fag hver især kan besvare. I særfaglige timer besvares spørgsmålene, som til slut samles sammen:

- a. Hvilket samlet billede af problemstillingen kan de tre fag i fællesskab tegne?
- b. Hvilke ligheder og forskelle er der i fagenes tilgang til temaet? Hvorledes supplerer de tre fag hinanden?

- ”redegøre for forskellige livsanskuelser, religioner og politiske grundholdninger og deres betydning i en historisk og aktuel sammenhæng”

Kursisterne lever i et demokratisk, flerkulturelt samfund med forskellige livsholdninger, og samtidig præsenteres de dagligt for anderledes måder at anskue tilværelsen på – religiøst, politisk, materielt.

Kursisterne skal kunne redegøre for forskellige livsopfattelser, og hvorledes religiøse og politiske grundholdninger har medvirket til at definere livsholdninger i historisk tid og i nutiden.

Hvis kursisterne eksempelvis arbejder med ”*det gode samfund*”, skal de kunne præsentere opfattelser af, hvordan man til forskellige tider har opfattet ”*det gode samfund*”, samt hvilke grundholdninger der ligger bag disse opfattelser. Derved udvikler de forståelse af betydningen af sammenhængen mellem samfundsudvikling og livsanskuelser, religion og politiske grundholdninger.

– ”reflektere over mennesket som historieskabt og historieskabende”

Historisk bevidsthed handler om at erkende, at ethvert menneske er historieskabt, og at ethvert menneske er med til at skabe sin egen og samfundets fremtid. Alle tre fag er med til at udvikle kursisternes historiske bevidsthed, idet mantraet i historisk bevidsthed er, at vi som mennesker hele tiden fortolker fortiden for at forstå den nutid, vi lever, og at vi i denne proces udvikler forventninger til fremtiden. Når vi diskuterer, om folkekirken fortsat skal være en statskirke, involverer det en fortolkning af reformationen og de religiøse ritualer og dogmer, den bragte med sig, samt en analyse af forholdet mellem stat og kirke i et tidsperspektiv. På den måde bidrager alle tre fag til at udvikle kursisternes historiske bevidsthed. Men det er klart, at historie med sit fokus på det lange tidsperspektiv og nutidsrelatering har en særlig rolle i forhold til arbejdet med historisk bevidsthed.

Ved at udvikle bevidstheden om fortid-nutid-fremtid-processen hos kursisterne udvikles deres selv- og omverdensforståelse, men også deres personlige evne til at forholde sig aktivt til nutiden for at påvirke fremtiden på såvel det personlige som det samfundsmæssige plan.

Det er centralt, at kursisterne bliver bevidste om, at enhver historisk og nutidig udviklingsproces er resultatet af valg, og ikke af en undefinerbar udviklingskraft, der styrer uafhængigt af vore ønsker og valg. Enhver tid har sin ”ikke-virkeliggjorte fremtid”, det vil sige alle de valg, der ikke er blevet taget, overfor de valg, der blev taget, og som vi i dag kender resultatet af.

Eksempel 1: Udviklingens inertie?

Når samfundet beslutter, at der skal bygges en Storebæltsbro, er det udtryk for et valg. Vi har som samfund valgt, at vore muligheder for hurtigt at komme fra A til B er vigtigere end at få de 50 minutters pause på storebælsfærgen. Ønsket om effektiv udnyttelse af tiden er derfor det valg, vi tager – det er ikke en anonym udviklingskraft, der styrer os. Storebæltsbroen er det synlige resultat af vores valg som samfund, hvorimod samfundet ville have set anderledes ud, hvis broen ikke var blevet bygget.

Eksempel 2: At være midt i historien

Fukuyama sagde i 1989, at ”historien er slut”, underforstået at den vestlige verden nu befandt sig i efter-historien, fordi den havde sejret i den ideologiske kamp mod det kommunistiske system i Sovjet. Nu kunne vi i Vesten blot vente på, at alle andre udviklede demokratier i det vestlige billede, og alle ville på et tidspunkt befinde sig i efter-historien.

11. september 2001 sendte de vestlige demokratier lige lukt tilbage i historien, hvilket kulminerede med krigen i Irak. Hvilken historie skaber vi? Hvordan skal vi som enkeltindivider forholde os til vores egen kulturs udvikling? Kan vi påvirke den? Hvordan?

– ”diskutere egne og andres kulturelle værdier i forhold til nutidige og fortidige værdier”

Kursisterne lever i en tid med hurtigt skiftende identiteter og værdier, og det kan ofte være vanskeligt at orientere sig i et flerkulturelt samfund og en globaliseret verden.

Kursisterne skal have viden både om egne og andres kulturelle og historiske værdier. Det er forudsætningen for, at de kan forholde sig nuanceret, reflekteret og kritisk til værdier og værdigrundlag. Det være sig egne værdier, danske værdier eller andre samfunds og kulturers værdier.

- ”anvende viden om centrale epoker til at opnå forståelse af sammenhænge af kulturel og samfundsmæssig art i Danmarkshistorien”

Nationalstaten er til diskussion i disse år. Nogle taler endda om, at vi er ved at vende tilbage til middelalderens monokultur – i dag blot baseret på de fælles europæiske værdier som demokrati og respekt for individet. Derfor er det nødvendigt, at kursisterne får indgående viden om og indsigt i sammenhængene i Danmarks historie, så de bliver i stand til at forholde sig aktivt til den aktuelle udvikling, hvor de nationale værdier i stigende grad udfordres af internationaliseringen.

- ”sætte religionerne og deres virkningshistorie i relation til udvalgte aspekter af europæisk kultur og tænkning”

Undervisningen skal tydeliggøre, hvorledes de religioner, man beskæftiger sig med i undervisningen, har spillet og spiller en rolle i europæisk kultur. Fx give kursisterne de faglige forudsætninger for at vurdere, hvorvidt der er en sammenhæng mellem de østlige religioner og new age i Vesten, det jødisk / kristne natursyn og industrialiseringen samt den teknologiske udvikling, det jødisk / kristne menneskesyn og menneskerettighedsbegrebet, det kristne næstekærlighedsbegreb og velfærdsstaten, hvilken rolle Luthers syn på forholdet mellem religion og stat spiller for den vestlige verdens opfattelse – og hvilke konsekvenser det har for mødet med islam.

Det konkrete eksempel materiale må selvfølgelig indrette sig efter 2.2, ”de fællesfaglige problemstillinger”. Især bør det overvejes, hvordan målpinden bedst lader sig realisere i samspil med de øvrige fag i faggruppen.

- ”undersøge sammenhænge mellem relevante baggrundsvARIABLE og sociale og kulturelle mønstre.”

Området vedrører normalt de velkendte baggrundsvARIABLE (indkomst, køn, alder, uddannelsesniveau osv.) og levevilkår, og målet er, at kursisten ved inspektion af et enkelt materiale kan identificere sammenhænge og se eventuelle mønstre. Materialet vil normalt være talmateriale i form af enkle tabeller eller diagrammer, men også tekster vil kunne indgå som det konkrete materiale. Eksemplerne vil normalt komme fra sociologien (fx kriminalitet, værdier, trosforhold, social arv, misbrug), men også eksempler fra den politiske sociologi (fx vælgeradfærd) vil være oplagte at inddrage.

De kulturelle mønstre beskriver værdier, normer, betydningssystemer og symboler i forskellige grupperinger. Begreber som subkultur, modkultur og delkultur vil være relevante, ligesom kultur som integrationsmekanisme bør indgå. Det kan desuden være relevant at sammenstille forskellige kulturer (kulturmødet). Det centrale er, at kursisterne bliver i stand til at identificere mønstre og sammenhænge (sociologisk fantasi) i et empirisk materiale.

Metode

”Kursisterne skal kunne:

- indsamle, analysere og kritisk anvende forskelligartede materialetyper
- skelne mellem beskrivelse og vurdering og kunne identificere de værdier, der ligger til grund for egne og andres udsagn
- gennemføre en flerfaglig empirisk undersøgelse

- *formidle faglige sammenhænge både mundtligt og skriftligt ved anvendelse af faglig terminologi*
- *argumentere for et synspunkt på et fagligt grundlag og kunne diskutere og vurdere konsekvenserne af synspunktet.*”

Kommentarer til ovenstående er som følger:

- *”indsamle, analysere og kritisk anvende forskelligartede materialetyper”*

I kultur- og samfundsfaggruppen skal kursisterne trænes i at arbejde med et meget bredt udvalg af materialetyper. Der anvendes statistisk materiale og tabeller, historiske kilder, kanoniske religiøse tekster, ritualbeskrivelser, erfaringsbaserede tekster, teoretiserende og argumenterende tekster, avisartikler, cases, materiale fra internettet, spørgeundersøgelser, interviews, videnskabelige artikler, film, billeder og etnografika m.m. Endvidere oversigter, baggrundsstof, lærebogsmateriale og lignende.

Analyse af dette forskelligartede materiale kræver naturligvis, at kursisterne er i besiddelse af forskellige værktøjer. For de fleste materialetyper giver det dog god mening indledningsvis at anvende en simpel kommunikationsmodel, hvor kursisterne forholder sig til genre, sag samt en afsenders interesser i forhold til en given adressat. Ud over overvejelser omkring disse generelle forhold er det åbenlyst, at forskellige materialetyper – fx en tabel, en religiøs lignelse, en politisk tale - forudsætter forskellige analytiske greb. Historie, religion og samfundsfag har endvidere forskellige traditioner for prioriteringen af analyse af primærtekster i forhold til inddragelse af oversigts- og baggrundsstof, ligesom de tre fag har en indforstået analytisk praksis – som i et vist omfang divergerer. I det flerfaglige samarbejde er det nødvendigt, at de tre fag afprøver nye arbejdsmetoder, ligesom en eksplicitering af den faglige metode både i det enkelte fag, overfor de andre fag – og ikke mindst overfor kursisterne er en central del af arbejdet i kultur- og samfundsfaggruppen. Tidligt i forløbet kunne det være nyttigt at demonstrere de tre fags indfaldsvinkel til en valgt tekst, der indholdsmæssigt er relevant for alle tre fag – for derigennem at tydeliggøre de generelle analytiske greb fagene er fælles om – og hvor den særfaglige metode og begrebsapparat må tages i brug for at få et historiefagligt, religionsfagligt eller samfundsfagligt udbytte af teksten.

Især bevidstgørelse omkring genre og afsenderforhold er afgørende for, at kursisterne kritisk kan anvende forskelligt materiale. Hvilke konklusioner kan der drages af en given tabel? Hvad er tekster fra en islamkritisk hjemmeside dybest set kilde til? Hvilke forskelle er der mellem politikeres dagbogsnotater/biografier – og offentlige udtalelser/officielle erklæringer?

Kultur- og samfundsfaggruppen skal klæde kursisterne på til at kunne begå sig i det senmoderne samfund, hvor det er utilstrækkeligt at tage formuleringer omkring et indhold umiddelbart for gode varer. Det er nødvendigt at forholde sig reflektivt til den synsvinkel og interesse, der ligger bag det pågældende synspunkt. Denne kompetence er i særlig grad påkrævet, når det gælder anvendelse af informationer fra internettet.

I kultur- og samfundsfaggruppen skal kursisterne endvidere trænes i selv at indsamle relevant materiale. Specielt i forbindelse med mundtlige oplæg og projektarbejde er denne kompetence relevant. Undervisning i informationssøgning, herunder søgestrategier, søgemaskiner, relevante hjemmesider, muligheder og begrænsninger ved søgning på internettet og biblioteket, må derfor i et vist omfang indgå i faggruppen.

- *”skelne mellem beskrivelse og vurdering og kunne identificere de værdier der ligger til grund for egne og andres udsagn.”*

I kultur- og samfundsfaggruppen er det en helt basal kompetence at kunne skelne mellem udsagns deskriptive og normative niveau. I hvilket omfang fremstilles et sagsforhold objektivt – og hvornår udtrykker afsenderen en subjektiv vurdering? Beskrivelser bygger på faktuelle forhold og kan derfor afprøves empirisk. Vurderinger hviler på en argumentation, som kan gøres til genstand for en kritisk vurdering. Lige fra tolkninger af tabeller til beskrivelse af fremmede kulturers levevis og værdier til synspunkter omkring indvandring og integration er det altafgørende, at kursisterne både i det materiale, der arbejdes med, og i diskussioner i klassen kan identificere et beskrivende niveau i forhold til et normativt niveau og eventuelle glidninger imellem disse to planer.

Gennem undervisningen i kultur- og samfundsfaggruppen skal kursisterne endvidere lære at identificere de værdier, der ligger til grund for egne og andres udsagn. Udvalgte værdisystemer og ideologier, fx religiøse, moralske, politiske, økonomiske, skal kunne anvendes af kursisterne således at de kan se konkrete udsagn som udtryk for de pågældende værdier. Det er afgørende at pointere at værdisystemerne undersøges forankret i konkrete problemstillinger. Af sådanne overordnede værdisystemer kan eksempelvis nævnes: demokrati versus teokrati, sekulære versus religiøse værdier, liberale versus sociale værdier, markedsøkonomiske versus planøkonomiske, pligtetiske versus konsekvensetiske, verdensbekræftende versus verdensfornægtende.

– *”gennemføre en flerfaglig empirisk undersøgelse”*

Empirisk undersøgelse skal her forstås i bred forstand: Meningen er, at kursisterne i undervisningen på forskellig vis konfronteres med ”rå” empiri fx i form af interviews, spørgeundersøgelser, overværelse af ritualer, besøg i bygninger og institutioner samt sættes i stand til at anvende dette empiriske materiale. Den empiriske undersøgelse kan foregå i lokalområdet – eller indgå som element i en ekskursion.

I undervisningen trænes kursisterne i at indsamle, analysere, bearbejde og konkludere på det empiriske materiale. F.eks. kunne der i et tre-fagligt forløb om værdier i det traditionelle, det moderne og det senmoderne samfund indgå, at kursisterne opsøger forskellige institutioner i den nærmeste storby, der eksemplificerer og konkretiserer de forskellige værdier, som de tre samfundstyper repræsenterer: den gotiske bykirke og dens indretning illustrerer det traditionelle samfund, rådhuset og banegården det moderne samfund, fitnesscentret og den alternative helbreder det senmoderne. On-location analyse af arkitektur og stilhistorie, inventar og billeder, interviews med repræsentanter for politiske partier og alternative helbredere, spørgeskemaundersøgelser af brugere af fitnesscentret repræsenterer en historiefaglig, religionsfaglig og en samfundsfaglig vinkel på emnet. Historie og samfundsfag kan gå sammen i en undersøgelse af sammenhæng mellem livsform, holdning til arbejdet og politiske partier gennem de sidste 50 år. I undersøgelsen indgår interviews med ældre, midaldrende og unge fra forskellige socialklasser. Samfundsfag og religion kunne undersøge unge i forskellige samfundslag med særlig henblik på deres syn på religion og moralske værdier.

For at kunne gennemføre en sådan empirisk undersøgelse på et fagligt grundlag er det nødvendigt med et grundigt forarbejde, hvor kursisterne trænes i afgrænsning af problemstilling, får kendskab til forskellige empiriske arbejdsmetoder, deres muligheder og begrænsninger samt er i besiddelse af etiske grundregler for indsamling og videregivelse af data.

Den empiriske undersøgelse giver mulighed for, at kursisterne kan sammenligne den store og den lille historie, kan afprøve forholdet mellem teori og praksis – og ikke mindst kan opleve lærebøger-nes teoretiske scenarier som levende mennesker i en konkret social og historisk kontekst.

- *”formidle faglige sammenhænge både mundtligt og skriftligt ved anvendelse af faglig terminologi.”*

I undervisningen trænes retoriske kompetencer således, at kursisterne er i besiddelse af basal viden omkring strukturering og formidling af et stof, såvel mundtligt som skriftligt. I undervisningen stilles klare og tydelige krav – ikke blot til indholdssiden – men også til det formmæssige. En god mundtlig eller skriftlig fremstilling har en indledning, hvor den problemstilling der behandles, gøres klar for tilhøreren eller læseren, og hvor strukturen i oplægget fremlægges – og en afslutning, hvori der konkluderes, og trådene trækkes op. Kursisterne skal tilsvarende trænes i konstruktiv evaluering af oplæg, både af indhold og form, herunder det formidlingsmæssige aspekt. Med henblik på bl.a. eksamen skal kursisterne endvidere opøves i de særlige krav til skriftlig og mundtlig formidling, som synopsen stiller.

For mange kursister er der et stort gab mellem privatsprog og fagligt sprog. For at sikre tilegnelsen af det faglige sprog er det vigtigt, at der eksplicit stilles krav om, at kursisterne anvender de relevante faglige termer. Konkrete øvelser kan tages i brug til specifikt at træne kursisternes implementering af faglige begreber i deres ordforråd: Begrebskort (centrale begreber skrevet ned på hvert sit kort) kan i grupper danne udgangspunkt for en kort repetition af termernes betydning, herefter struktureres kortene på en planche ud fra, hvorledes kursisterne mener, de forholder sig til hinanden (historisk, ideologisk etc.). Kursisterne kan på skift holde minioplæg, hvori bestemte begreber skal indgå, man kan afholde konkurrencer, hvor begreb og forklaring skal forbindes etc.

- *”argumentere for et synspunkt på et fagligt grundlag og kunne diskutere og vurdere konsekvensen af synspunktet.”*

Kultur- og samfundsfaggruppen skal bidrage til at kursisterne bliver kompetente deltagere i debatten i og om det senmoderne samfund. Dette sikres bl.a. ved, at kursisterne lærer at forholde sig nuanceret til et synspunkt med viden om, hvad der taler for, og hvad der taler imod. Afgørende er, at diskussionen er fagligt kvalificeret. Herved forstås at kursisterne kan anvende deres viden til at dokumentere påstande og relatere synspunkter og værdier til relevante teorier eller værdianskuelser. At forholde sig konsekvent til et synspunkt indebærer endvidere, at man kan vurdere, hvilke følger en opfattelse på kort og lang sigt kan have.

Et minimum af indsigt i argumentationsteori – herunder viden om hvad argumentation indebærer, konklusion, præmis, logiske forudsætninger, generalisering som logisk fejlslutning - vil lette honoreringen af dette krav. Iscenesættelse af ”pro et contra seancer” opøver kursisternes argumentatoriske færdigheder.

2.2 Fagligt indhold

”Undervisningen tager udgangspunkt i fællesfaglige problemstillinger. Den omfatter såvel fagenes kernestof som supplerende stof, der perspektiverer og uddyber kernestoffet.

Der arbejdes med fællesfaglige emner inden for eller på tværs af følgende områder:

- *globalisering og kulturmødet*
- *områdestudium*
- *identitetsdannelse i traditionelle, moderne og senmoderne samfund*
- *værdier og livsformer*
- *religiøse og politiske brud i dansk og europæisk perspektiv*
- *det gode samfund.*

Andre områder kan inddrages til perspektivering af de fællesfaglige emner.”

Fællesfaglige emner

Det er væsentligt at være opmærksom på, at de nævnte områder i 2.2 kan dækkes ind og kombineres på mange forskellige måder, og derfor er forslagene her i afsnittet samt eksemplerne på <http://www.emu.dk/gym/tvaers/fag/kultursamfund.html> kun at betragte som inspirationsmateriale. Det vil med andre ord sige, at frihedsgraden er stor.

Endvidere kan de fællesfaglige emner behandles både diakront og synkront, dvs. både i et tidsligt og rumligt perspektiv. Arbejder man diakront, kan man undersøge en bestemt historisk periode eller et udviklingsforløb (fx den franske revolution), mens et synkront arbejde mere har karakter af emnelæsning (fx magtens tredeling, menneskerettigheder og demokrati). Ofte vil det være frugtbart at kombinere de to synsvinkler.

Undervisningen i faggruppen kombinerer flerfaglighed og særfaglighed, og der arbejdes både i bredden og i dybden. Formålet med de flerfaglige forløb er at give kursisterne mulighed for at arbejde mere nuanceret både indholdsmæssigt og metodisk med en problemstilling, end hvis de arbejdede med et fag ad gangen.

I de særfaglige forløb arbejdes med de enkelte fags kerne og denne kerne bringes i de flerfaglige forløb i spil i forhold til de øvrige fag i samarbejdet. Eksempelvis kunne man i historie og religion undersøge, hvordan kristendom og islam påvirker og påvirkes af samfundsmæssige og historiske forandringer i middelalderen, reformationsperioden og det senmoderne, flerkulturelle samfund. Hermed har man arbejdet med fællesfaglige områder som *”religiøse og politiske brud i dansk og europæisk perspektiv”* samt *”globalisering og kulturmødet”*.

En anden måde, hvorpå man kan lade det sær- og det flerfaglige komme i spil er ved at arbejde med temaer. I et samarbejde mellem religion og samfundsfag kunne man inden for området *”værdier og livsformer”* arbejde med muslimske kvinders brug af tørklæder i det offentlige rum. Her kan man anlægge både religionsfaglige og sociologiske synsvinkler på emnet (fx religionsfrihed, religionslighed, ytringsfrihed, menneskerettigheder, identitetsdannelse, socialisation) med henblik på at give en dybere forståelse end fagene hver for sig kan bidrage med. Ideen med et sådant emne er også at tydeliggøre, hvor fagene metodisk og indholdsmæssigt kan mødes, og hvor de skilles. Et andet tema, der både kan illustrere de enkelte fags særpræg og give en flerfaglig sammenhængende forståelse er terrorisme (fx: Hvilke historiske, samfundsmæssige og religiøse årsager er der til terrorismen, og hvordan spiller disse faktorer sammen?). Emnet kunne læses både under overskriften *”det gode samfund”* og *”områdestudium”*.

Det er vigtigt at de særfaglige forløb fortrinsvis danner *”til- henholdsvis afløb”* i forhold til de fællesfaglige problemstillinger, som de hermed kvalificerer (se nærmere herom i afsnit 3.1).

Det er således væsentligt, at både fagenes lighed og forskellighed bliver tydelig for kursisterne, hvilket forudsætter et klart og formaliseret lærer- og fagsamarbejde. Det vil her være afgørende, at man først enes om, hvilke kompetencer kursisterne skal udvikle og i hvilket tempo og dernæst overvejer, hvordan det enkelte fags stof og metoder kan bidrage til at udvikle disse kompetencer. For at bevidstgøre kursisterne om fagenes forskellige identiteter kunne man indlede undervisningen med et projekt, hvor det samme materiale gennemgås med de tre fags metoder og synsvinkler. Opgaven til kursisterne kan være, at de skal forsøge at formulere, hvordan man arbejder i de respektive fag.

De nævnte fællesfaglige emner i læreplanen uddybes som følger:

- *"globalisering og kulturmødet"*

Her arbejdes med problemstillinger, der udspringer af internationaliseringen inden for politik, økonomi, menneskerettigheder, kultur og religion. Eksempelvis kan man undersøge, hvordan den internationale politik og økonomi præger den nationale dagsorden inden for samme områder.

Et emne kunne også være monokulturelle samfund set i forhold til flerkulturelle ditto med overvejelser over, om vi er på vej mod en ny monokulturel situation baseret på vestlige værdier.

Ligeledes kan man undersøge, hvilke kulturelle strategier etniske og religiøse minoriteter og majoriteter anvender. Her kan bl.a. nævnes inkluderende eller ekskluderende strategier, integration, assimilation, tredjeidentitet og creolisering. De to sidstnævnte begreber betegner det forhold, at det enkelte individ eller en hel befolkningsgruppe blander elementer fra forskellige kulturer til et nyt kulturelt udtryk.

- *"Områdestudium"*

Begrebet er hentet fra universitetsverdenen, hvor *area studies* betegner, at man vælger et geografisk område ud og belyser det fra forskellige forskningstraditioner og med forskellige metoder. Man kan vælge et område som Mellemøsten eller et bestemt land og anlægge historiske, kulturelle, politiske og økonomiske synsvinkler på området. Også lokalområdet kan behandles på den måde.

- *"identitetsdannelse i traditionelle, moderne og senmoderne samfund"*

Området belyser, hvordan menneskesyn, herunder menneskelig adfærd og tænkning, hænger afgørende sammen med den samfundstype, mennesket lever i. Et formål med emnet kan da være at belyse foranderligheden i menneskeopfattelse og menneskets selvforståelse med henblik på at afdække hvilke ideologiske og sociale faktorer, der betinger ændringerne. I traditionssamfundet får mennesket sin identitet udefra, fra miljøet, idet det absolutte i tilværelsen, herunder religionen, er defineret på forhånd. I det moderne samfund er meningen ikke givet på forhånd, jf. religionskritikken, og det enkelte menneske bygger selv sin identitet op og tager ansvaret for den. Vender vi os til det senmoderne samfund er identitet en foranderlig størrelse, som iscenesættes af det enkelte individ. Identiteten hænger sammen med den livsstil man vælger, og religion kan være en del af denne iscenesatte identitet.

- *"Værdier og livsformer"*

Området afdækker sammenhængen mellem levevis, social position, etiske værdier, politisk og religiøst tilhørsforhold, herunder forandringer og forskydninger i politisk, religiøst og etisk ståsted og disse forandringers sammenhæng med overordnede samfundsændringer. Eksempelvis kan man undersøge ændringer i holdninger til sygdom, normalitet, lægevidenskab, eller man kan arbejde med ændringer i synet på etiske spilleregler inden for samfundsøkonomien.

- *"Religiøse og politiske brud i dansk og europæisk perspektiv"*

Målet med området er, at kursisterne får viden om det komplekse samspil mellem samfundsmæssige, kulturelle og religiøse faktorer bag historiske forandringer som fx overgangen fra vikingetid til middelalder eller fra enevælde til demokrati. Andre vinkler kunne være, at man undersøger overgangen fra katolicisme til protestantisme eller sammenhængen mellem de reformatoriske bevægelser og den begyndende kapitalisme.

Man kan med andre ord arbejde udelukkende med religiøse brud eller udelukkende med politiske brud eller med sammenhængen mellem dem.

- *"Det gode samfund"*

Her arbejdes med forskellige samfundsopfattelser og begrundelserne for disse, herunder hvilke interesser de forskellige forestillinger om det gode samfund tilgodeser. Af styreformer til behandling kan nævnes demokrati, diktatur, teokrati, enevælde. Her vil det være relevant at modstille forskellige samfundstyper. Endvidere kan det være væsentligt at undersøge forholdet mellem verdenssamfundet og de nationale samfund, specielt hvis der kan påvises divergerende hensyn, der skal tilgodeses.

Et andet emne kunne være det retfærdige samfund, herunder hvilken styreform der regnes for retfærdig. Af yderligere vinkler på emnet kan nævnes: Er det gode samfund materielt eller spirituelt funderet? Hvilke utopier opstiller forskellige ideologier og religioner?

2.2.1 Historie

”Kernestoffet er:

- *dansk historie og identitet*
- *hovedlinjerne i Europas historie fra antikken til i dag*
- *natur, teknologi og produktion i historisk og nutidigt perspektiv*
- *styreformer i historisk og nutidigt perspektiv*
- *ideologiernes kamp i det 20. århundrede*
- *forholdet mellem den vestlige kulturkreds og den øvrige verden.”*

Kernestoffets pinde skal ikke ses som isolerede forløb eller temaer. Tværtimod. Emner om dansk historie og identitet kan godt integreres i et forløb om hovedlinier i Europas historie. Fx vil indførelsen af dansk demokrati i 1800-tallet næsten uundgåeligt også omfatte et bredere europæisk perspektiv som nationalisme, frihedsidealer og ideologier eller omvendt – et europæisk perspektiv bør have et indblik til Danmark.

Kernestoffets pinde skal altså ikke forstås som selvstændige størrelser, men ses i en bredere sammenhæng, hvor både det tidsmæssige, tematiske og geografiske perspektiv kan gå på tværs af pindene.

- *”dansk historie og identitet”*

Kursisterne bør stifte bekendtskab med centrale perioder og udviklingslinier i danmarkshistorien. Det vil sige perioder som vikingetiden, middelalder, renæssance, reformation, landboreformer og 1800-tallets nationalisme, identitet og demokrati, industrialisering og klassesamfund, velfærdsstaten og Danmarks internationale placering i det 20. århundrede

Man kan vælge at arbejde med emnerne i et længere tidsperspektiv – som en lang linie. Hvis man vælger at gennemgå et sådant forløb, bør man foretage en udvælgelse. Det kan være ud fra et overordnet tema (fx centralmagts udvikling, forholdet mellem menneske og natur, Danmark og omverdenen, landbrugets udvikling, familieliv i Danmark fra vikingetiden til i dag), som bruges til nedslag i centrale perioder (vikingetid, middelalder, renæssance etc.).

Kernestoffet kan også integreres i forløb i samarbejde med religion og samfundsfag (fx reformationen, EU)

Man kan også vælge at arbejde indgående med nogle emner, medens andre emner kan inddrages i et længere tidsforløb, ligesom Danmarks historie kan integreres i et forløb om europæisk historie.

– *”hovedlinierne i Europas historie fra antikken til i dag”*

Kursisterne bør have viden om centrale udviklingslinier i Europas historie – som antikken, middelalder, renaissance, revolutioner, nationalisme, demokrati, menneskerettigheder.

Ikke overraskende er der meget fællesstof mellem dansk og europæisk historie, og det vil derfor være oplagt at forsøge at integrere disse dele af kernestoffet og ikke mindst at inddrage det i samarbejdet med de to andre fag.

– *”natur, teknologi og produktion i historisk og nutidigt perspektiv”*

Et væsentligt fokuspunkt i historiefaget er forholdet mellem menneske og natur. Hvorledes mennesket gennem tiderne har brugt naturen, udviklet metoder til optimal udnyttelse af naturgrundlaget for at sikre menneskets overlevelse og frigørelse fra naturens kræfter.

Kursisterne bør stifte bekendtskab med eksempler på menneskets brug af naturen og ikke mindst hvilken betydning menneskets udnyttelse af naturen har haft for vores selvopfattelse og for naturen.

– *”styreformers i historisk og nutidigt perspektiv”*

Et andet væsentligt fokuspunkt for historiefaget er forholdet mellem menneske og samfund. Selve fagets kerne er, hvorledes menneskene i samspil og modspil har opbygget fællesskaber og samfund. Kursisterne bør stifte bekendtskab med forskellige måder at styre samfund på, forholdet mellem stat og individ i de forskellige styreformers samt forholdet mellem ideologi og styreform. Kursisterne bør opnå kendskab til demokrati, totalitære styreformers, teokrati.

– *”ideologiernes kamp i det 20. århundrede”*

Det 20. århundrede er ideologiernes århundrede på godt og ondt. Hvis man følger Hobsbawm, starter århundredet med den russiske revolution og slutter med murens fald i 1989. Indimellem er der verdenskrige, totalitære regimer, den kolde krig og i kølvandet på dette Holocaust og folkedrab. Men også menneskerettigheder og internationalt samarbejde.

– *”forholdet mellem den vestlige kulturkreds og den øvrige verden.”*

Kulturmøder fra vikingerne og korstogene over opdagelserne, kolonisering og imperialisme til globaliseringen ved årtusindskiftet.

Endvidere hedder det i læreplanen, at *”i historie skal følgende aspekter være repræsenteret: Brug og misbrug af historien, den lille og store historie, myte og realitet i historien”* (3.1).

Vedr.

- *”Brug og misbrug af historien”*

Det er vigtigt, at undervisningen i historie giver kursisterne en forståelse for, at den historie, der fremlægges i undervisningsmaterialet, er udtryk for en brug af historien – at der er tale om én fortolkning frem for en anden. Det skal samtidigt gøres klart, at deraf følger ikke, at den ene fortolkning kan være lige så gyldig som den anden, men at det afgørende er på hvilket grundlag, der bliver argumenteret.

Kursisterne kan bibringes denne forståelse i særskilte, korte forløb, der tager tydelige eksempler på brug og misbrug af historien op til en nærmere behandling. Desuden bør aspektet - brug og misbrug af historien - inddrages i alle de forløb, der indgår i undervisningen.

- *”Den lille og store historie”*

Undervisningen i kultur – og samfundsfaggruppens fag skal hovedsagelig tage afsæt i konkrete og virkelighedsnære problemstillinger. I historie kan det afsæt være den lokale historie eller kursisternes familiehistorie. Målet skulle da være at give kursisterne en tilgang til den store historie, der vil gøre den store historie – den nationale og internationale historie - lettere tilgængelig. Den lille historie vil også kunne bruges til at understrege forskellen mellem den historiske udvikling på eksempelvis det nationale plan og på det lokale plan for at understrege over for kursisterne, at historie ikke er entydig størrelse, men både er udtryk for en fortolkning og et valg.

- *"Myte og realitet i historien"*

Fortiden er det arsenal, hvorfra alle stammer, folkeslag, nationer og kulturer henter deres våben til brug ved forsvar for deres særegenhed og til brug ved angreb på andre stammer, folkeslag, nationer og kulturer. I undervisningen i historie må der derfor også indgå kortere forløb, hvor det gøres klart for kursisterne, at historien ikke alene gennem tiderne er blevet brugt og misbrugt, men at brugen og misbruget har ført til dannelsen af "myter" om stammens, folkeslagets, nationens og kulturens fortid, der har givet anledning til konflikter, undertrykkelse af andre grupper end ens egen. Desuden skal dette aspekt – så vidt emnet tillader det – på en naturlig måde indgå i arbejdet med de emner, der i øvrigt undervises i.

2.2.2 Religion

"Kernestoffet er:

– *kristendom, navnlig med henblik på dens europæiske og danske fremtrædelsesformer. I arbejdet indgår nutidige tekster samt tekster fra det Gamle og det Nye Testamente*

– *islam, herunder såvel nutidige tekster som tekster fra Koranen, med inddragelse af en europæisk og dansk kontekst*

– *udvalgte sider af yderligere én religion*

– *religionernes centrale fænomener som myte, ritual, kult, etik, lære, den religiøse erfaring og religionernes organisering*

– *etiske eller filosofiske problemstillinger*

- *religioners samfundsmæssige, politiske og kulturelle betydning i fortid og nutid."*

Kristendom er obligatorisk. Hovedvægten lægges på nutiden, men der er et krav om, at der også indgår tekster fra både Det Gamle og Det Nye Testamente. Det kan anbefales, at der anlægges en omvendt kronologi, så der reflekteres over, hvilke bibeltekster der skal behandles i relation til de nutidige emner, undervisningen tager afsæt i.

Det er vigtigt at fastholde kristendommens ikke-europæiske udspring, men alligevel stilles der krav om, at det især er kristendommens "europæiske og danske fremtrædelsesformer", der arbejdes med. Dette skyldes, at kristendommen historisk har været den dominerende europæiske, og dermed danske, religion, og at læreplanen generelt anlægges det syn, at fokus i højere grad er på Europa og Danmark end på den øvrige verden.

Hvis et "områdestudium" drejer sig om fx. USA eller Latinamerika, er det klart, at kristendommens fremtrædelsesformer i den pågældende region undersøges.

Også islam er obligatorisk område. Igen er hovedvægten lagt på nutiden, men der fordres kendskab til tekster fra Koranen, om end omfanget ikke er specificeret. Det kan anbefales, at der inddrages tekster fra hadith (traditionen), da disse ofte vil være mere instruktive og lettere at læse end tekster fra selve Koranen.

For at understrege den nutidsorienterede profil er det et krav, at der inddrages tekster fra en europæisk og dansk sammenhæng. Fx kan det undersøges, hvordan forskellige retninger inden for islam

stiller sig til forholdet mellem religion og politik, synet på menneskerettighederne, demokratiopfattelsen etc.

Der er krav om, at kursisterne skal stifte bekendtskab med ”*udvalgte sider af yderligere en religion*”. Denne religion er efter holdets og lærerens eget valg, men igen vil det være naturligt at tage hensyn til det samspil mellem fagene, der gennemsyrrer hele forløbet i kultur-samfundsfaggruppen. Ofte vil det være naturligt at læse tekster fra en given religions oprindelse, men der er ikke i læreplanen noget krav om dette for så vidt angår den 3. religion. Det skyldes ikke mindst fagsamarbejdet: Det skal være muligt at læse alene de sider og aspekter af en religion, som i den givne sammenhæng påkalder sig mest interesse. Drejer det sig fx. om en beskæftigelse med kastevæsenet i Indien, er det således især de aspekter ved hinduismen, der har været med til at forme og legitimere kasterne, som man eksempelvis vil vælge primært at arbejde med.

”*Religionernes centrale fænomener*” bør ikke gennemgås isoleret fra, men integreret i, arbejdet med de enkelte religioner. Det er vigtigt at få opbygget en vis terminologi for at sikre kursisterne et sprog, der kan kvalificere beskæftigelsen med religionerne. De nævnte fænomener er ment som eksempler – listen er ikke udtømmende.

”*Etiske eller filosofiske problemstillinger*” må ses i nøje sammenhæng med de fællesfaglige problemstillinger på det enkelte hold. Der må her tages hensyn ikke blot til fagsamarbejdet, men også til den evt. toning, der gælder for det konkrete kultur-samfundsfagforløb. Det vil således på en sundhedslinje være andre problemer, der er i fokus, end på fx en pædagoglinje osv. Etiske og filosofiske problemer kan ses som en del af arbejdet med den enkelte religion, både i med- og modspil, såvel som underlagt en mere selvstændig behandling.

Det er naturligt, i en faggruppe med historie og samfundsfag, at der sættes særlig fokus på ”*religioners samfundsmæssige, politiske og kulturelle betydning i fortid og nutid*”. Sociologiske vinkler kan anlægges, samtidig med at den hermeneutiske side af religionsfaget re-spekteres.

2.2.3 Samfundsfag

”*Kernestoffet er:*

- *politiske ideologier*
- *demokrati og menneskerettigheder, herunder betydningen af retssystemet*
- *politiske beslutninger og deltagelsesmuligheder*
- *identitetsdannelse og socialisation*
- *sociale og kulturelle forskelle, herunder velfærd og fordeling*
- *økonomiske sammenhænge og styringsinstrumenter.*”

I det følgende vil de enkelte obligatoriske områder kort blive kommenteret.

Politiske ideologier omfatter de tre klassiske ideologier, liberalisme, konservatisme og socialisme, herunder deres betydning for de politiske partiers indbyrdes placering i aktuel politik, og hvordan de optræder i den aktuelle samfundsdebat. Kursisterne skal kende grundtrækkene i den enkelte ideologi omkring menneskeopfattelse, frihed, lighed, fællesskab, staten og utopi. Ideologierne bør også læses med et komparativt sigte, således at ligheder og forskelle er kendte. Også moderne ideologier kan indgå, fx mere totalitære ideologier eller kommunitarisme.

Ideologierne kan indgå i emnerne ”*det gode samfund*” og ”*værdier og livsformer*”.

Området ”*demokrati og menneskerettigheder, herunder betydningen af retssystemet*” vil omfatte demokratibegrebet, herunder især hvordan det kommer til udtryk i Danmark. Dvs. magtens tredeling, indirekte (repræsentativt) demokrati, parlamentarisme og direkte demokrati bør kendes, men også demokrati på forskellige niveauer (nærdemokrati, brugerdemokrati). Også de mest grundlæggende menneskerettigheder som en forudsætning for demokrati vil være en del af området. Igen vil det være naturligt her at inddrage de politiske ideologier. Udgangspunktet er danske forhold, men kursisterne bør vide, at der findes et FN-charter om menneskerettigheder, og at de desuden er indskrevet i EU-forfatningen. Et uafhængigt retssystem som en nødvendig forudsætning for demokrati (magtens tredeling, ingen dom uden lov (legalitetsprincip), ingen straf uden dom) bør også indgå. Betydningen af domstolene i forbindelse med beskyttelse af menneskerettigheder vil være naturligt at inddrage, men især konkrete eksempler, som kan være afsæt for en diskussion af, hvorvidt en krænkelse af menneskerettighederne finder sted eller ej, vil være oplagte at inddrage. Det kan fx være varetægts- eller isolationsfængsling.

I konkrete forløb kan menneskerettigheder og demokrati ses i en historisk kontekst, men naturligvis også forholdet mellem menneskerettigheder og demokrati og indholdet i visse religioner.

”*Politiske beslutninger og deltagelsesmuligheder*”

Området dækker centrale aktører og deres placering i det politiske system. Politiske partier, Folketing, folketingsudvalg og regering bør indgå, mens inddragelsen af yderligere centrale aktører (fx interesseorganisationer, græsrodsbevægelser og medier) vil afhænge af den beslutningsproces, som er i fokus. Endvidere bør eleverne kende væsentlige kommunalpolitiske aktører (borgmester, kommunalbestyrelse, udvalg). En forståelse af aktørernes placering og betydning i det politiske system fås bedst ved, at man arbejder med en konkret politisk beslutningsproces, ligesom den enkelte borgers deltagelsesmuligheder lokalt og nationalt bør indgå.

”*Identitetsdannelse og socialisation*” omfatter socialisationsprocessen, dels med optikken på det enkelte individ, dels set fra samfundets side. I arbejdet med identitetsdannelsen vil typisk indgå de elementer, som bidrager til dannelsen af individets selvopfattelse, fx: Familien, institutioner, medier, venner, køn m.v., men også hvordan forskellige processer (livsstil, forbrug, idrætsaktivitet) kan påvirke identitetsdannelsen. Sociologiske begreber vil være: Normer, roller, rollekonflikter, referencegruppe, social kontrol, imitation, identifikation. Det kan fremme forståelsen af identitetsdannelsen at modstille forskellige livshistorier – den mere konforme og den afvigende. Kursisterne egne livshistorier kan også indgå i forløbet, fx ved at kursisterne interviewer hinanden på klassen. Identitetsdannelsen kan også ses i et historisk og teoretisk perspektiv, herunder konsekvenserne af individualisering, aftraditionalisering, opsplnitning af tid og rum, ontologisk usikkerhed m.v.

Socialisation omfatter den generationsmæssige overførsel af grundlæggende værdier.

Området ”*sociale og kulturelle forskelle, herunder velfærd og fordeling*” indeholder forskellige beskrivelsesmåder af social og kulturel differentiering, fx klasse, livsformer, socialgrupper, subkulturer, livsstil og at velfærd er ulige fordelt mellem forskellige grupper. Kursisterne bør kende forskellige dimensioner i velfærdsbegrebet og sammenhænge til fx indkomstfordeling og velstandsfordeling.

”Økonomiske sammenhænge og styringsinstrumenter” omfatter en model af det økonomiske kredsløb med fem sektorer, enkle mål for en velfungerende økonomi og hvordan den økonomiske udvikling kan styres ved hjælp af økonomiske politikker. Kursisterne bør kende til forskellige former for finanspolitik, og at anvendelsen af øvrige økonomiske politikker er begrænset.

Området kan naturligt indgå i arbejdet med emnet ”*det gode samfund*”, herunder spørgsmålet om en velfungerende økonomi (vækst, højt BNP, lav ledighed) alene kan sikre et godt samfund.

3. Tilrettelæggelse

3.1 Didaktiske principper

”Undervisningen i faggruppen gennemføres som en vekselvirkning mellem flerfaglige og særfaglige aktiviteter. Undervisningen skal være alsidig i valg af metoder og problemstillinger, teorier og synsvinkler. Kursisterne skal inddrages i valg af problemstillinger og arbejdsformer.”

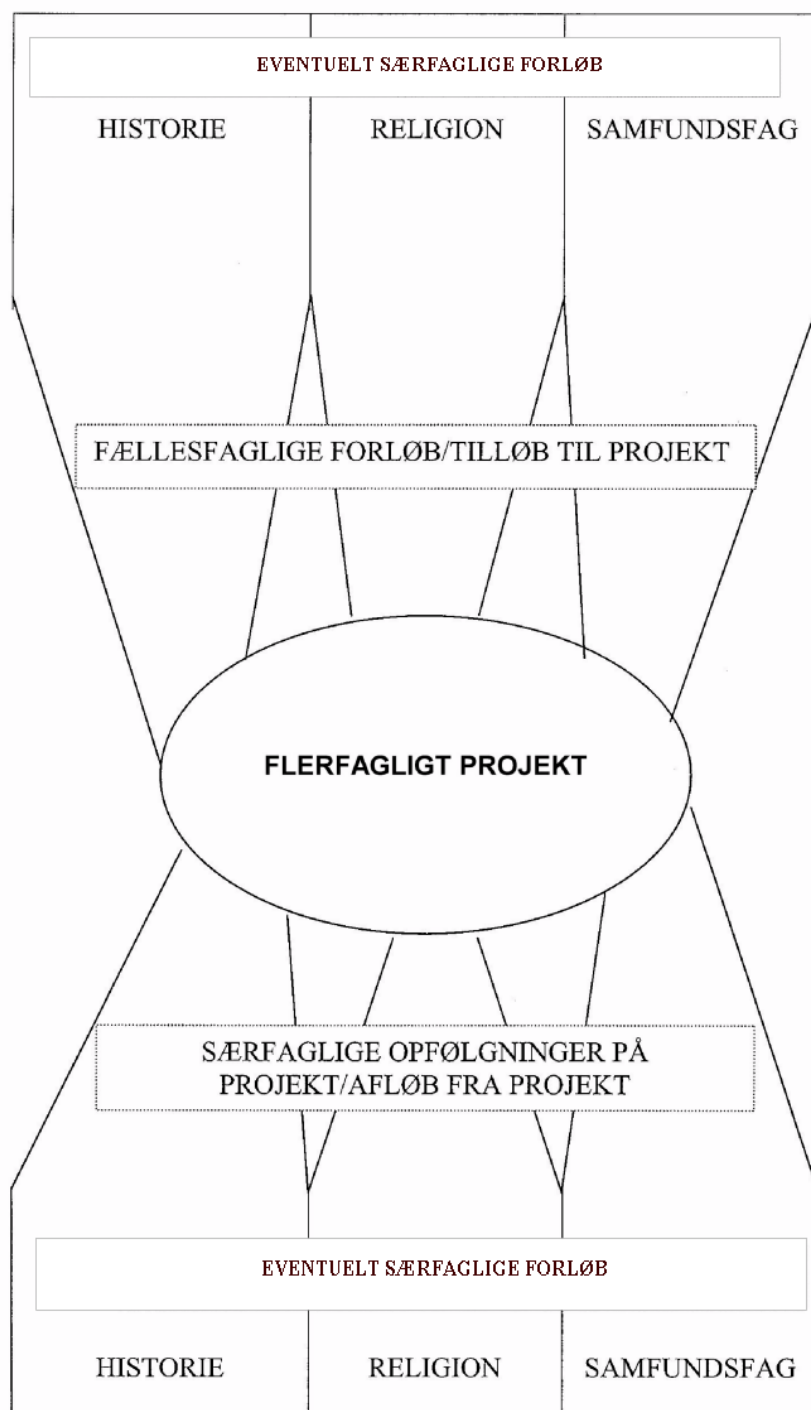
Kultur-samfundsfags gruppen er en helt ny konstruktion, der på mange måder går på tværs af den måde, der i hf tænkes fag. Det er ikke et nyt fag, der er opstået, men det er derimod tre distinkte fag med hver deres fagtraditioner og metoder, der skal arbejde sammen. Det overordnede formål med dette fagsamarbejde er, at kursisterne bliver i stand til at anvende fagenes forskellige metoder og indgangsvinkler på et konkret stofområde. Det skulle dermed gerne blive klart for kursisterne, at fagene bidrager med noget forskelligt, og at de tilsammen kan bidrage til en bedre belysning af stofområdets kompleksitet. Disse forhold stiller nogle særlige krav til undervisningen.

I læreplanen fremhæves det, at undervisningen gennemføres som en vekselvirkning mellem flerfaglige og særfaglige aktiviteter. Opmærksomheden henledes på at de særfaglige forløb bør danne ”tilløb” eller ”afløb” i forhold til de fællesfaglige emneområder, da kun emner, hvor mindst 2 fag deltager, kan komme i anvendelse til eksamen.

De flerfaglige forløb kan tilrettelægges med udgangspunkt i en konkret sag, der søges belyst fra forskellige vinkler. Omkring de flerfaglige forløb kan der i de enkelte fag være særfaglige aktiviteter, der lægger op til det flerfaglige projekt. Man kan fx. forestille sig, at fagspecifik metode eller begrebsdannelse kunne være nødvendigt inden de flerfaglige aktiviteter startes. Ligeledes kan der opstå et behov for særfaglig opsamling på en række problemstillinger berørt i det flerfaglige forløb.

Dette er illustreret i nedenstående model, hvor det flerfaglige forløb er omgivet af særfagligt tilløb og efterbehandling. Det væsentlige i denne sammenhæng er, at de særfaglige aktiviteter skal kvalificere de flerfaglige forløb.

FORLØBSDIAGRAM FOR VEKSELVIRKNINGEN MELLEM DET SÆRFAGLIGE OG DET FÆLLESFAGLIGE ARBEJDE I KULTUR- OG SAMFUNDSFAGSGRUPPEN PÅ HF

Kursisterne skal inddrages i valg af problemstillinger og arbejdsformer. I en flerfaglig kontekst med flere forskellige involverede lærere giver dette grund til særlige overvejelser. I det indledende flerfaglige projekt vil lærerteamet som oftest have fastlagt emnet på forhånd, og kursistindflydelsen er

som følge heraf mindre. Det er dog afgørende, at man efter den indledende fase inddrager kursisterne, både hvad angår problemstillinger og arbejdsformer. Forudsætningen for at eleverne vil kunne træffe kvalificerede valg er, at der undervises eksplicit i, hvad en problemstilling er samt forskellige arbejdsformers fordele og ulemper.

I læreplanen står: *”Undervisningen tager hovedsageligt afsæt i konkrete og virkelighedsnære problemstillinger. Der skal lægges afgørende vægt på den enkelte kursists muligheder for på et fagligt grundlag at fremføre egne synspunkter, argumenter og vurderinger”* .

Det dominerende undervisningsprincip bør være det induktive princip, hvor der tages udgangspunkt i konkrete forhold. Med udgangspunkt i empirien stræber man efter, at kursisterne erkender det mere abstrakte og teoretiske. Helt konkret kan det betyde, at man tager udgangspunkt i kursisters hverdagsberetninger, og på den baggrund uddrages mere abstrakte betragtninger. I samfundsfag kan man undersøge generelle samfundsforandringer ved at lade kursisterne interviewe forskellige generationer og sammenholde det med statistisk materiale, og først derefter introducere mere overordnede sociologiske betragtninger omkring samfundsforandringer og deres konsekvenser. Undervejs i en sådan proces er det afgørende, at man overfor kursisterne er eksplicit omkring formålet med de faglige aktiviteter.

Udgangspunktet i undervisningsforløbene vil som oftest være et relativt snævert og konkret spørgsmål. I de indledende faser vil undervisningen kunne tage udgangspunkt i en afdækning af elevernes forforståelse af emnet. Der åbnes således op for, at eleverne får mulighed for at fremføre egne synspunkter. Med udgangspunkt i forforståelsen samt de umiddelbare synspunkter arbejdes der med en faglig opkvalificering af synspunkterne, og i valg af emner arbejdes der mod et stadigt stigende abstraktionsniveau. I løbet af hele forløbet vil arbejde med en bevidstgørelse omkring de forskellige taksonomiske niveauer være nødvendig. Det er dog ikke nødvendigvis altid hensigtsmæssigt at tilrettelægge undervisningen sådan, at der startes på de laveste taksonomiske niveauer og dernæst arbejdes frem mod at kunne bevæge sig på det vurderende niveau. Indimellem kan det være hensigtsmæssigt at bevæge sig baglæns ned igennem de taksonomiske niveauer. At starte med kursisters holdning til sagen (”Skal det være forbudt at bære burka i en dansk skoleklasse?” ”Skal Danmark engagere sig militært i andre lande?”), få vurderingerne frem, og dernæst arbejde med at finde ud af hvilken konkret viden, der kan styrke de pågældende synspunkter. Derefter kan man finde ud af, hvilke metoder, der skal anvendes for at finde den nødvendige viden, og hvilke begreber og teorier, der kan bidrage til at belyse den konkrete problemstilling.

Eksplicit arbejde med argumentation vil være hensigtsmæssigt. Kursisterne kan arbejde med at identificere påstande i en argumentationskæde. Viden om argumentationens dynamik vil også kunne give kursisterne nogle værktøjer til at opbygge egen argumentation samt forholde sig sagligt og kritisk til andres. Dette kan gøres ved at tage udgangspunkt i en helt konkret analyse af et problem og lade kursisterne identificere konstaterende, definerende, evaluerende og advokerende argumentationselementer i den udvalgte tekst. En anden måde er at kræve, at et mundtligt oplæg indeholder alle faser. Denne model har den klare fordel, at kursisterne får mulighed for at tage stilling og fremkomme med egne synspunkter, og samtidig gøres det meget tydeligt, at synspunkter skal underbygges med empiriske data eller logiske ræsonnementer.

I dette arbejde vil det være naturligt at medtænke værkstedsundervisningen, hvor der blandt andet skal arbejdes med taksonomi, metode og projektarbejde.

I læreplanen hedder det videre:

”Undervisningen skal tilrettelægges på en sådan måde, at der sker en faglig progression i:

- *Valg af problemstillinger, fra det enkle til det komplekse.*
- *Metodiske krav (kravene til brug af forskellige materialetyper til at dokumentere faglige sammenhænge)*
- *Kravene til anvendelse af faglige begreber og*
- *Kravene til kursisternes evne til præcis og nuanceret skriftlig og mundtlig formidling.”*

Progression i valg af problemstilling:

Uanset hvilket emne man vælger at behandle inden for faggruppens genstandsfelt, vil det meget hurtigt kunne blive meget komplekst. I tilrettelæggelsen af undervisningen er det derfor hensigtsmæssigt at arbejde med måder at reducere kompleksiteten. I valget af problemstilling er der en række måder, hvorpå man kan opnå denne reduktion:

- **Tidsmæssig afgrænsning.** Problemfeltet afgrænses til kun at beskæftige sig med en relativt kort årrække.
- **Geografisk afgrænsning.** Man vælger at se på et fænomen, som det kommer til udtryk i fx lokalområdet.
- **Afgrænse antal fler-faglige vinkler.** Den første flerfaglige periode behøver ikke nødvendigvis at inddrage alle tre fag. Man kan vælge at træne den flerfaglige arbejdsform med kun to involverede fag.
- **Afgrænse i forhold til antal introducerede positioner.** Fx liberalisme vs. socialisme, sekularistisk vs. fundamentalistisk.

Progression i metodiske krav.

I kultur-samfundsfagsgruppen stilles der relativt vidtgående metodiske krav. Kursisterne skal som hidtil kunne anvende de forskellige fags metoder, men de skal derudover kunne kombinere de forskellige metoder og ideelt set kende styrker og svagheder ved de enkelte fags metodiske tilgange til stoffet. Det er vigtigt, at kursisterne tidligt erfarer, at fagene bidrager med noget forskelligt og at denne forskellighed i vid udstrækning skyldes fagenes forskellige metoder. Dette kunne opnås ved at lade de tre fag forholde sig til den samme tekst.

En meget eksplicit tilgang til metode er nødvendig og det vil være hensigtsmæssigt, at man i lærer-teamet koordinerer kursisternes introduktion til forskellige metodiske tilgange.

Progression i forhold til projektarbejde:

Projektarbejdsformen er omdrejningspunktet for det flerfaglige samarbejde. En måde at sikre progression i projektarbejdet er at tage udgangspunkt i projektarbejdsformens forskellige elementer og fokusere på udvalgte dele. Nedenstående tabel sætter fokus på de forskellige aspekter, og de præsenterede positioner skal betragtes som yderpunkter i et kontinuum.

Høj lærerstyring	Høj kursiststyring
Fastlagt afgrænset materiale	Fri materiale og informationssøgning
Fast detaljeret tidsplan	Gruppeplanlægning af tid
Lærerfastlagt problemformulering	Gruppe problemformulering
Faste fælles produktkrav	Produktfrihed
Faste adfærdsregler for alle grupper	Gruppefastsatte adfærdsregler
Lærerfastsatte grupper	Kursistbestemte grupper

Eksamensformen i kultur- samfundsfagsgruppen kræver, at kursisterne på baggrund af et fastlagt afgrænset materiale og et klart produktkrav selvstændigt udarbejder en problemstilling, der skal være en del af en synopsis. Arbejdet med problemformuleringer kommer dermed til at stå centralt i kultur- samfundsfagsgruppen. Det arbejde kan varieres og progressionen kan indarbejdes på flere måder:

- En lærerpræsentation af en problemstilling og en heraf afledt problemformulering
- Kursisterne får til opgave at finde problemstillinger i et afgrænset materiale eller inden for et emne.
- Kursisterne udformer en eller flere problemformuleringer ud fra en bestemt problemstilling og fremlægger problemformuleringer for hinanden
- På klassen gennemgås forskellige mulige metoder til løsning af en given problemformulering.
- Kursisterne får til opgave at finde materiale (fx to tekster) til at belyse problemformuleringerne fra forskellige synspunkter.

En anden måde at sikre progression i projektarbejdet er at tage fat i forskellige faser af projektarbejdet. Projektarbejdet kan deles op i følgende faser:

- Idéfasen
- Indsamlingsfasen
- Bearbejdningsfasen
- Formidlingsfasen

Et projektarbejde behøver ikke nødvendigvis at udfolde samtlige faser fuldt ud. Man kan forestille sig, at man i nogle forløb primært har fokus på idéfasen. Her vil selve problemformuleringen, relevante underspørgsmål og taksonomiske niveauer kunne være i fokus. Andre gange vil bearbejdning af kilder kunne være i fokus, og andre gange vil formidlingen, brug af power point, talepapir, kropssprog og stemmeføring være det dominerende. Det er dog afgørende, at kursisterne behersker denne arbejdsform og har en klar bevidsthed om dens forskellige faser.

Planlægning

Uddannelsestiden i kultur- samfundsfagsgruppen kan placeres på forskellige vis, afgørende er dog, at timerne skemalægges som kultur-samfundsfagstimer. (se endvidere nedenfor).

I planlægningen og skemalægning skal der indgå overvejelser omkring vekselvirkningen mellem de sær- og de flerfaglige forløb. Projektperioder med flere timer, blokdage, intensive forløb i de enkelte fag, værkstedsundervisning osv. skal også medtænkes. Det vil derudover være hensigtsmæssigt, hvis der skabes mulighed for, at alle tre lærere kan være til stede i klassen samtidig ved fx opstart af nye projekter eller mundtlige oplæg, der kan kræve tilbagemelding fra flere faglige vinkler.

Som tidligere nævnt er dette et samarbejde mellem tre distinkte fag. Forløbets faglige mål forudsætter flerfaglige tilgange (jf. 2.2 Fagligt indhold). Derfor er det afgørende, at ca. 1/3 af fagenes uddannelsestid er placeret i 1.hf. Derudover hedder det i lærerplanen:

”I planlægningen af det samlede 2-årige forløb skal der tages hensyn til, at religion og samfundsfag kan vælges som valgfag (B-niveau) på 2. år og dermed afvikles parallelt med forløbet i kultur og samfundsfagsgruppen.”

Kursisterne skal således have kendskab til fagene i 1.hf for at kunne træffe et kvalificeret valg af B-niveaufag. Det er derfor imod læreplanens intentioner at gemme religion og / eller samfundsfag til 2. hf, ligesom det også strider mod læreplanens præcisering af, at ”undervisningen tager udgangspunkt i fællesfaglige problemstillinger” (2.2 Fagligt indhold).

Endelig må det klart frarådes, at timerne i C-fagene spredes ud ”i et tyndt lag” med én ugentlig time i alle 4 semestre. På denne måde kan det flerfaglige arbejde, endsige projektarbejdsformen, ikke komme til at fungere. Det må tilrådes, at religion og samfundsfag er med *i perioder*, evt. 3-4 perioder pr. år med et højere timetal i disse perioder (af fx 2-4 ugers længde). Historie vil, med det dobbelte timetal, normalt være på skemaet uden afbrydelser.

En mere radikal løsning på spredningen af timer er at samle hele k-s-forløbet på 3 semestre, så eksamen afholdes efter 3. semester. Især for C-fagene kan det være en fordel at få timerne samlet over en kortere afviklingsperiode.

Der er også mulighed for, efter lokal beslutning, at samle timerne på kun 2 semestre, konkret i 2. og 3. semester for at opfylde kravet om at undervisningen er spredt over begge hf-klasser. Denne løsning vil dog have meget betydelige konsekvenser for resten af fagene på skemaet.

3.2 Arbejdsformer

”I undervisningen skal der anvendes afvekslende og kursistaktiverende arbejdsformer, således at kursisterne får gode muligheder for at dokumentere, formidle og diskutere faglige sammenhænge og synspunkter. Udadvendte aktiviteter, herunder mindre empiriske undersøgelser, skal integreres i undervisningen.

Projektarbejde er omdrejningspunktet for det flerfaglige samarbejde, hvor faglige problemstillinger skal behandles med brug af metoder fra fagene.

I forbindelse med arbejdet med projekter skal der være en grundig faglig og metodisk vejledning. Det skriftlige arbejde skal tilrettelægges så kursisterne prøver forskellige skriftlige arbejdsformer til støtte for den faglige indlæring og formidling, herunder udarbejdelse af synopsis på baggrund af et større materiale.”

Mindst et af projekterne er en empirisk undersøgelse i lokalområdet. Det er oplagt at undersøge kulturmødet lokalt og dets historiske baggrund. Som led i undersøgelsen kan indgå:

- Udviklingen i befolkningsgrupperne i området
- Holdninger, værdier, normer og kulturer
- Udviklingen i religionernes betydning for befolkningsgrupperne, herunder forskellige tolkninger af religiøse tekster
- Kulturmøde eller kulturkonflikt?
- Uddannelse og beskæftigelse i befolkningsgrupperne
- Etnisk og social sammensætning i daginstitutioner og skoler
- Kommunens integrationspolitik – succes eller fiasko?

Den empiriske undersøgelse indeholder egne interviews og indsamling af data i lokalområdet og kan desuden indeholde en spørgeskemaundersøgelse. Det er oplagt at besøge en kirke, en moske, en ungdomsklub, en skole, en daginstitution eller rådhuset og interviewe præster, imamer, skoleledere, institutionsledere, integrationsmedarbejdere eller politikere. Et tema for undersøgelsen kan være om problemstillinger i lokalområdet kan forklares ud fra kulturelle, historiske eller sociale forhold.

Det er karakteristisk for hf, at kursisterne møder med meget forskellige forudsætninger. Mange af kursisterne er fremmede over for såvel historiske, religionsfaglige og samfundsmæssige problemstillinger som over for den kritiske metode. Kursisterne har uens erfaringsbaggrund, og der fore-

kommer stor spredning i alder og grad af målrettethed. Disse forhold giver sig tit udslag i forskellig indstilling til lærerens rolle, anvendelsen af undervisningsformer samt i valget stof og undervisningsmateriale. Det er derfor meget vigtigt, at kursisterne i skoleårets start får introduceret en bred vifte af undervisningsmaterialer, undervisnings- og arbejdsformer. Når det gælder arbejdsformer, er det hensigtsmæssigt at inddrage elevernes erfaringer og ønsker, da dette rummer motivationsmæssige fordele. Varierede arbejdsformer er også med til at fremme differentiering og dermed forudsætningerne for egen læring.

For at fremme kursisternes forståelse af sammenhængen mellem mål, stofvalg, materiale og undervisningsform bør der derfor løbende foregå en drøftelse af fagets mål og undervisningens indhold. Det er, også af hensyn til den skriftlige dimension, nødvendigt at kursisterne hurtigt gør erfaringer med forskellige skriftlige arbejdsformer. Her kan nævnes den procesorienterede skrivepædagogik anvendt på et varieret undervisningsmateriale. Man kan eksempelvis indlede dagens undervisning med at teksten gøres til genstand for 4-5 min individuel skrivning, der herefter debatteres med sidemanden og for endelig at munde ud i en fælles diskussion på hele klassen. Der er to fordele ved denne arbejdsform; for det første trænes den skriftlige og den mundtlige formidling, for det andet øger det som regel den faglige aktivitet i klassen. Der kan med fordel tillige anvendes forskellige skriveøvelser såsom:

- Hurtigskrivning: fx ”Når jeg hører ordet menneskerettigheder kommer jeg til at tænke på”
- Registreringsskrivning: fx. ”Hvad ved jeg? Hvad tror jeg at jeg ved? Hvad vil jeg gerne vide?”
- Korte redegørelser og analyser Holdningsprægede genrer som brev, dagbog, avisartikel, prædiken, politisk tale, læserbrev o. lign. (Se desuden på: <http://www.emu.dk/gym/tvaers/fag/kultursamfund.html>.)

Der skal være en sammenhæng mellem differentierede arbejdsformer og de kompetencer, eleverne skal opnå i hf. De nye arbejdsformer i hf er projektarbejde, synopsis og virtuelle arbejdsformer, og det vil tillige være nødvendigt at inddrage arbejdsformer, hvor den mundtlige fremstilling sættes i fokus.

Når der tænkes på mundtlig fremstilling, kan der arbejdes med dagens foredrag. Hver kursist skal på skift holde et 5-6 min. langt foredrag med relation til dagens emne. Her forventes det selvfølgelig, at eleverne er udstyret med en vejledning for, hvordan man holder et godt foredrag. Denne vejledning omfatter både foredragsholder og de lyttende kursister. Vejledningen kan eksempelvis indeholde stikord som artikulation, tempo, sprog – forskel på tale- og skriftsprog - og endelig ikke at forglemme: Indholdet.

Da der ønskes en progression i såvel det mundtlige som det skriftlige arbejde, kan undervisningen udvikle sig fra fx små korte summegrupper til længerevarende, selvstyrende gruppearbejder om større materialekomplekser, hvortil der kræves fordybelse og et udvalg af forskellige synsvinkler. En vejledning eller en kontrakt for retningslinierne for gruppearbejdet er yderst vigtig, da dette styrker både effektiviteten og ansvarligheden i gruppearbejdet og fremmer lysten til samarbejde. Retningslinierne for en sådan vejledning bør fokusere på følgende: Dagsorden, sikring af det faglige, sikring af at alle deltager osv. Hvis gruppearbejdet afsluttes med en fremlæggelse, skal der helst være en instruks for den gode fremlæggelse, der inddrager retorik, disposition, indhold, brug af avmidler.

Projektarbejdsformen er selve omdrejningspunktet for det flerfaglige samarbejde og er velegnet til såvel grupper som individuelle studier med faglig vejledning. Derfor må der også være en progression i arbejdet med projektarbejde fra små projektopgaver til længerevarende projektrapporter. I dette arbejde skal der sikres en grundig faglig og metodisk vejledning (se vejledningen til 3.1 ”Didaktiske principper”).

Prøveformen i hf tager udgangspunkt i fremstilling af en synopsis, hvorfor der må trænes i udarbejdelse og præsentation af en synopsis på grundlag af et varieret materiale, herunder forskelligt synspunktsmateriale, tabeller m.m., gerne varierende i såvel omfang som sværhedsgrad. Der kan med fordel udarbejdes en vejledning om, hvad der forstås ved en synopsis, herunder retningslinier for indhold, fremstillingsform og præsentation. Der er flere måder at arbejde med synopsis på, ligesom en synopsis kan defineres på flere forskellige måder. Der er dog enighed om, at en synopsis normalt indeholder følgende:

- Et overordnet spørgsmål/en problemstilling, der kan være udtryk for en undren – eller et paradoks.

Et eksempel: Når vi hævder, at menneskerettighederne er naturretslige og universelle, hvorfor bliver de da af nogen opfattet som udtryk for kulturimperialisme?

- Eventuelt en eller flere hypoteser, der relaterer sig til det overordnede spørgsmål.
- Et antal underspørgsmål, som er nødvendige at stille for at få svar på det overordnede spørgsmål.

Et eksempel: Hvorfor er menneskerettighedstanken en grundpille i europæisk selvforståelse, men fx ikke udbredt i Asien?

- Undersøgelse af problemstilling og underspørgsmål ved brug af det udleverede materiale og kernestof/supplerende stof.
- En konklusion hvor underspørgsmål og problemstilling besvares og evt. opstillede hypoteser be- eller afkræftes.

Problemstilling, evt. hypoteser og konklusion skal i synopsen være forsøgt udfoldede. Svarene på underspørgsmålene medtages i stikordsform.

Det er vigtigt at nævne, at en synopsis er et skriftligt produkt, der ikke kan stå alene. Der er tale om et slags arbejdspapir, som kræver en mundtlig formidling på et senere tidspunkt.

Det er nødvendigt, at man beskæftiger sig med fremstilling af synopsis i både de særfaglige og de flerfaglige forløb. Progressionen her kan begynde med at stille spørgsmål til materialet. Herefter kan der udarbejdes hypoteser og mere overordnede spørgsmål. Som optakt til arbejdet med den egentlige synopsis kan der også øves i, hvornår det er hensigtsmæssigt at anvende stikord, og hvornår man skal arbejde med hele og forklarende sætninger.

For mange kursister vil synopsen være en ny genre, som de kan have vanskeligt ved at håndtere. Derfor bør der i undervisningen arbejdes intensivt med at udarbejde synopser. Det kan være frugtbart at tage udgangspunkt i dispositionen og udarbejde dispositioner til et mindre og lukket materiale med én velafgrænset problemstilling. Senere i forløbet åbnes materialet (muligheder for diskussion, perspektivering, flere fag), ligesom der forekommer flere problemstillinger, således der skal træffes kvalificerede valg omkring udformning af problemformulering. I undervisningen kan der anvendes eksemplariske synopser til at illustrere faldgruberne (den intetsigende kortfattede – den intetsigende detaljerede), ligesom holdet i fællesskab (fx ved hjælp af pc og projektor) kan arbejde med at skrive en konkret synopsis op i kvalitet.

Parallelt arbejdes der med mundtlige oplæg, således sammenhængen mellem den gode (dårlige) synopsis og det gode (dårlige) mundtlige oplæg erfares. Systematisk brug af responsgrupper kan bidrage til fremme af refleksionen: Hvilke karakteristika har den gode synopsis?

Når man overvejer arbejdsformer, bør man altid medtænke, i hvor høj grad emnet, flerfagligt såvel som særfagligt, giver mulighed for udvikling af samarbejdsøvelser, dramatiseringer og rollespil. Endvidere bør man være opmærksom på, i hvor høj grad emnet indbyder til udadrettede aktiviteter, til empiriske undersøgelser i forbindelse med institutions- og virksomhedsbesøg, endvidere museumsbesøg, teaterforestillinger, ekskursioner m.m. Aktiviteter som indgår som en naturlig del i arbejdet med historie, religion og samfundsfag.

3.3 It

”Informationsteknologi anvendes til:

- *informationssøgning*
- *træning af kildekritik*
- *bearbejdning og formidling*
- *vidensdeling.*”

It kan i kultur- og samfundsfagsgruppen inddrages og integreres i undervisningen på mange måder.

Informationssøgning

Internettet har ændret vilkårene for undervisningen indenfor faggruppen. Internettet kan man betragte som et net af transportveje mellem computere og dermed mellem en uendelig mængde af information. Dvs. at kursister såvel som lærere har adgang til denne nærmest uendelige mængde af information og dermed til faggruppens materiale.

Det helt afgørende i en undervisningssituation er at gøre internettet til en skatkiste og ikke til en tidsrøver. Både kursister og lærere kan let fare vild på nettet – man leder efter en bestemt ting, men der kommer så mange andre interessante ting op – derfor skal eleverne trænes i en struktureret tilgang til nettets mange informationer. På det elektroniske mødested for alle gymnasiale uddannelser – www.emu.dk/gym - er der god hjælp til arbejdet med kritisk søgning og vurdering af oplysninger fra internettet samt til arbejdet med webetik, dvs. hensigtsmæssig opførsel på nettet. På EMU'en findes desuden Fagenes Infoguide med kvalitetssikrede links til alle fag og de omfattende databaser i SKODA (indeholder leksika, avisartikler, FaktaLink osv.), som er frikøbt og målrettet undervisningssektoren.

Temasider med links er lærerens egne websider (alternativt arbejdsedler) med anoterede links, som styrer kursisternes arbejde med at søge informationer om et givet emne. På denne måde reduce-

rer man elevernes arbejde til at gennemgå en begrænset mængde information i relation til den problemstilling, som de arbejder med. Man kan evt. lave flere links med en kort beskrivelse af indholdet af de websider, som der henvises til. På den måde vil kursisterne selv kunne være med til at afgrænse deres informationssøgning, idet de alene besøger de websider, som har informationer af relevans for deres arbejde. Problemet med brugen af sådanne linkssamlinger er, at nettet er dynamisk, og derfor skal man hele tiden checke om de sider, der henvises til, stadig eksisterer.

WebQuest er en slags skattejagt på nettet. Læreren laver en arbejdseddell med spørgsmål og tilhørende webadresser, hvor svarene findes. På den måde styrer man kursisternes brug af nettet og kan tilpasse brugen af nettet meget konkret til kursisternes niveau. Det er meget vigtigt, at de søgte informationer skal anvendes i en konkret arbejdsopgave, således at det ikke blive informationssøgning alene for informationernes skyld.

Træning i kildekritik

Internettet er anarkistisk – enhver kan lægge websider på nettet; men der er ingen garanti for, at de informationer, som findes på siderne, er pålidelige og rigtige og dermed anvendelige i en undervisningssammenhæng, - og der findes mange eksempler på kursister, der fx er havnet på nazistiske hjemmesider i deres arbejde med jødedommen i religion. Derfor er træning i kildekritik en absolut nødvendighed. Heldigvis er der god hjælp at hente på EMU'en, fx mange sider om Internetdidaktik på følgende adresse: <http://www.emu.dk/gym/it/Internetdidaktik/>.

Bearbejdning og formidling

It giver nye muligheder for at bearbejde og formidle et materiale. Der er grundlæggende tale om tre typer af programmer: tekstbehandlings-, præsentations- og multimedieprogrammer.

Vidensdeling

It giver mulighed for at dele viden med andre i et omfang, som er uendeligt meget større end tidligere, og den lette adgang til at lave vidensdeling, gør det til et meget anvendeligt instrument i en undervisningssammenhæng – ikke mindst når der er tale om en mere fleksibel organisering af undervisningen i forskellige læringsrum. I et samarbejde mellem tre fag i et fast etableret samarbejde bliver vidensdelingen uomgængelig både af hensyn til kursisterne og de involverede læreres overblik over de forskellige særfaglige og tværfaglige aktiviteter i det samlede forløb, og for at holde styr på progressionen i de forskellige kompetencer.

Man kan bruge forskellige former for elektronisk kommunikation til vidensdelingen; men det mest oplagte er at bruge et konferencesystem fx Skolekom, Fronter, BSCW. Der skelnes mellem lukkede konferencer, som er tilgængelige for et begrænset antal brugere, og åbne konferencer, som alle brugere har adgang til. Den helt store fordel ved disse konferencesystemer er, at man ikke behøver at arbejde samtidigt, men kan arbejde og/eller svare på indlæg, når det passer ind i ens øvrige aktiviteter. Det kræver, at man på forhånd har klare aftaler om, hvornår og hvor ofte man kigger i konferencen. I de ovennævnte konferencesystemer er der mulighed for at holde øje med alle brugernes aktivitet i konferencen, og det betyder, at man kan se, hvis aktiviteten falder markant hos enkelte kursister eller grupper.

En konference kan efter behov struktureres i underkonferencer. Der oprettes en hovedkonference for det enkelte holds eller den enkelte klasses forløb. I hovedkonferencen oprettes underkonferencer, der igen kan indeholde underkonferencer. Lærergruppen har naturligvis adgang til alle konferencer, dels fordi lærerne skal kunne vejlede og hjælpe målrettet, dels fordi lærerne skal have en

mulighed for at vurdere gruppernes aktivitet. Desuden bør konferencesystemet indeholde mulighed for, at den enkelte kursist, gruppe eller lærer kan lave egne mapper med materiale. Kursisterne lærer herigennem at strukturere deres eget materiale i både særfaglige og tværfaglige mapper. Endelig er konferencesystemet ideelt til at distribuere materiale både fra lærer til kursist, kursist til lærer og mellem de to grupper indbyrdes.

Lærergruppen bør have deres egen konference, som er lukket for kursisterne. Lærerne udveksler her viden om kursistgruppernes arbejde og fremskridt, afklarer faglige og tværfaglige spørgsmål, træffer interne aftaler og udveksler materialer. Det tager tid at samarbejde, langt de fleste vil foretrække at løse en opgave alene, hvis det skal gå stærkt. Der er kommet mange nye opgaver til, som kræver et omfattende og tæt samarbejde mellem lærerne, og dette samarbejde er nærmest umuligt uden anvendelse af it-værktøjer.

3.4 Samspil med andre fag

”Undervisningen kan lægge op til samspil med fag uden for faggruppen med det formål yderligere at uddybe og perspektivere kernestof og anvendelsesaspekter i de tre fag.”

4. Evaluering

4.1 Løbende evaluering

”Gennem individuel faglig vejledning, brug af test og tilbagemeldinger på skriftligt arbejde skal kursisten undervejs i det samlede forløb bibringes en klar opfattelse af niveauet for og udviklingen i det faglige standpunkt, herunder svage og stærke sider. Endvidere skal der mindst en gang i hvert semester ske en evaluering af kursistens arbejdsindsats, aktive deltagelse i og ansvarlighed for undervisningen. I forbindelse hermed skal undervisning og fagsamarbejde evalueres.”

Generelt bør det gælde, at der blandt faggruppens lærere sker en koordinering af evalueringsaktiviteter, og desuden bør lærerne i gruppen naturligvis indbyrdes aftale indholdet i tilbagemeldinger til den enkelte kursist og holdet. Alle lærerne i faggruppen bør være til stede, når der sker en evaluering af undervisningen og fagsamarbejdet.

Nedenfor er anført et katalog over forskellige evalueringsaktiviteter. Disse er tænkt som inspiration til arbejdet i faggruppen med evaluering

Kursisterne bør allerede tidligt i deres hf-forløb blive bevidste om, hvad der kræves af indsats for at opnå et givet udbytte, og de bør derfor løbende have klare tilbagemeldinger på deres faglige standpunkt og udviklingen heri, ligesom de bør vejledes målrettet og præcist i, hvorledes dette kan forbedres.

Det skal sikres, at de fire forhold:

- Kursistens faglige standpunkt og udviklingen heri
- Kursistens refleksion over samme
- Kursistens arbejdsindsats, aktive deltagelse og engagement i undervisningen
- Kursistens refleksion over undervisningen

gøres til genstand for samtale, således at de hver for sig fremstår tydeligt for kursisterne.

Der bør benyttes et bredt spektrum af evalueringsredskaber: Spørgeskemaer, hurtigskrivning, samtaler mellem grupper af kursister mv., og der bør foregå en samtale i klassen om evaluering og formålet hermed, ligesom evalueringens resultat også ofte bør være genstand for samtale, fordi dette er med til

- 1) at højne kursisternes bevidsthed om læring,
- 2) at højne kursisternes bevidsthed om, at de er en del af et fællesskab og
- 3) at legitimere de justeringer, der følger af evalueringen af undervisningen.

De fleste forhold er af en sådan karakter, at der for store deles vedkommende er tale om individuelle samtaler, men det vil være frugtbart, at kursisternes refleksioner over undervisningen ind imellem er et fælles anliggende.

Samtalerne tager udgangspunkt i den daglige undervisning, men kan også tage udgangspunkt i skriftlige produkter af forskellig karakter: Interne prøver, logbog, spørgeskema, korte skriftlige tilkendegivelser og egentligt skriftligt arbejde.

Der foregår normalt en løbende evaluering som en integreret del af undervisningen, og der bør mindst 1 gang hvert semester afsættes tid til en systematisk evaluering.

Evaluering som en integreret del af undervisningen

I begyndelsen af hf-forløbet bør metakognition og evaluering have et afgrænset fokus. Det kan være på forskellige læringselementer som forberedelse, notatskrivning i forbindelse med forberedelse og i forbindelse med forskellige undervisningsformer, grafiske virkemidler og modeller. Kursisternes bevidsthed om forskellige læringsstrategier kan højnes ved, at der argumenteres for og reflekteres over valg af arbejdsformer.

Anvendelse af opponentergrupper kan anvendes som en integreret del af undervisningen. I forbindelse med fremlæggelser kan kursisterne bevidstgøres om forskellige virkemidler, og ansvar for konstruktiv kritik kan fordeles mellem kursisterne. Kritikken kan formuleres mundtligt og gøres til genstand for refleksion på klassen, og den kan også formuleres skriftligt og lægges i en konference til fælles hukommelse.

I forbindelse med individuelt arbejde samt gruppe- og projektarbejde bør det systematisk og med kortere intervaller sikres, at kursisterne modtager evaluering af arbejdet og dets fremdrift. Et middel til at højne kursistens indlæring i processen er aftalte terminer med krav om produkter (udkast til problemformulering, stikord, dispositioner, litteraturliste, mv.).

Vejledning af den enkelte kursist

Den individuelle vejledning kan ske skriftligt eller mundtligt i form af samtaler og må ses i sammenhæng med øvrige vejlednings- og evalueringsaktiviteter (tutorordning, studiebog).

Skriftlig evaluering og vejledning kan finde sted i en skriftlig dialog ved hjælp af it. Følgende parametre kan være relevante i kultur-samfundsfaggruppen:

- Kursistens arbejdsindsats, aktivitetsniveau, vidensniveau, materialeanvendelse, metodeforståelse og -beherskelse, dokumentations- og argumentationsevne, faglig korrekthed, formidlingskompetence og beherskelse af taksonomiske niveauer.
- Evalueringen skal både indeholde en statusdel og en præcis vejledning, der hjælper kursisten til at kunne forbedre sit standpunkt.

Evalueringssamtaler

Mindst hvert semester skal der ske en evaluering af kursistens arbejdsindsats, aktive deltagelse og ansvarlighed for undervisningen. Denne evaluering kan foregå som en samtale med den enkelte kursist, og samtalen kan kvalificeres, hvis der tages udgangspunkt i et samtaleark, som kursisten har forberedt. Kursisten bør notere sig hovedpunkter fra samtalen, og læreren bør se disse hovedpunkter, således at kursistens udbytte af samtalen er tydeligt.

Mundtlig evaluering i klassen

I en klassesamtale indebærer lærerens kommentering af kursisternes input også et evalueringselement, og det er vigtigt både for den enkelte kursist og for hele klassen, at der er en tydelig tilbagemelding.

Evaluering af undervisningen

Evaluering som beskrevet ovenfor indeholder elementer, der også giver evaluering af det enkelte undervisningsforløb, men i forbindelse med evalueringen af den enkelte kursists arbejdsindsats, aktive deltagelse og engagement i undervisningen skal der også ske en direkte evaluering af undervisningen.

Evalueringen af undervisningen kan ske i form af spørgeskemaer med åbne og lukkede spørgsmål, der kan afleveres med navn eller anonymt, i form af klassesamtale, evt. uden lærerens deltagelse i første omgang, og i form af prøver.

Evaluering af undervisningen kan fx ske således, at kursisterne indbyrdes evaluerer undervisningen, imens enkeltkursister har evalueringssamtaler med læreren. Kursisterne kan blive bedt om at have fokus på bestemte elementer, og derudover må de naturligvis tage forhold op af egen drift. Kursisterne tager notater (på tavlen) og læreren præsenteres efterfølgende for kursisternes konklusioner og går i dialog med kursisterne herom.

Spørgeskemaer, der evaluerer undervisningen kan indeholde følgende parametre:

- Lektiemængde, sværhedsgrad af lektierne
- Hvad synes kursisterne er godt, hvad synes kursisterne er dårligt i forbindelse med undervisningen
- Spørgsmål til den afsatte tid til forskellige emner
- Spørgsmål til tidsanvendelse på forskellige arbejdsformer
- Er der mulighed for at den enkelte kan demonstrere, hvad vedkommende kan?
- Forholdet til kursisterne, forholdet til læreren.

Centralt i evalueringen af undervisningen bør stå, hvordan de flerfaglige aktiviteter fungerer, herunder hvorvidt der sker en tilstrækkelig koordination.

Det er vigtigt, at der på klassen følges op på kursisternes besvarelse af spørgeskemaerne. Dette kan fx ske ved, at der udarbejdes en oversigt over deres svar, som fremlægges, og konsekvenser af besvarelserne kan således blive diskuteret på klassen. Naturligvis indarbejdes evalueringen i følgende undervisningsforløb.

I forbindelse med evaluering tilbyder mange konferencesystemer evalueringsmoduler, som gør det meget nemt og hurtigt at udarbejde spørgeskemaer og bearbejde disse.

Interne prøver

Interne prøver undervejs i forløbet kan være et udmærket middel til at bibringe kursisten en klar opfattelse af sit niveau. Prøverne kan udformes på mange forskellige måder, og de kan varieres mht. anvendelse af hjælpemidler.

Simple vidensspørgsmål i dagens lektie kan anvendes til at konfrontere kursisten med sit udbytte af lektielæsning, og tilsvarende kan prøver i et mindre forløb på samme måde tydeliggøre både for lærer og kursister, hvad udbyttet af forløbet har været.

Kursisternes individuelle kunnen på højere taksonomiske niveauer kan også undersøges med korte tænke- og skriveopgaver, der skrives på klassen, og som rettes og evalueres af læreren.

4.2 Prøveform

Institutionen vælger for det enkelte hold en af følgende to prøveformer:

Prøveform A:

Der afholdes en mundtlig prøve i faggruppen på grundlag af et kendt tema med ukendt bilagsmateriale af et omfang på 10-15 normalsider.

Bilagsmaterialerne fremsendes til censor senest 5 hverdage før 1. prøvedag og godkendes af denne forud for prøvens afholdelse. Bilagsmaterialet skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialetyper. Et prøvemateriale må højst anvendes ved tre eksamensenheder den samme dag og ikke ved følgende prøvedage på samme hold. Eksaminanderne kan vælge at forberede sig til prøven i grupper. En eksamensenhed er en sådan gruppe eller en eksaminand, der forbereder sig individuelt.

Der gives mindst 24 timers forberedelsestid til udarbejdelse af synopsis. På baggrund af det udleverede bilagsmateriale og materiale fundet i forberedelsestiden skal eksaminanden opstille, analysere og diskutere en eller flere flerfaglige problemstillinger.

Eksaminationen foregår enkeltvis med en eksaminationstid på 45 minutter pr. eksaminand. Eksaminationen tager udgangspunkt i eksaminandens præsentation og fremlæggelse af synopsis suppleret med uddybende spørgsmål af eksaminator.

Eksamensgrundlaget

Eksamensgrundlaget er de gennemgåede flerfaglige forløb, jfr. undervisningsbeskrivelsen. Dette drejer sig både om forløb, hvor alle fag (historie, religion og samfundsfag) er indgået og om forløb, hvor kun to af fagene har været inddraget.

Prøvematerialet

Et prøvemateriale skal indeholde en overskrift og et ukendt bilagsmateriale. Overskriften angiver et tema, som skal være identisk med et tema (forløb) i undervisningsbeskrivelsen. At overskriften er identisk med forløbsoverskriften er meget vigtigt, da der principielt er tale om kendte eksamensspørgsmål (temaet), med ukendt bilagsmateriale.

Bilagsmaterialet til den mundtlige prøve skal i videst mulig omfang indeholde et varieret materiale (tekst, tabel, diagram, billede evt. filmklip) som giver eksaminanden mulighed for at anvende viden, begreber, teorier og metoder fra de fag der indgår i kultur- og samfundsfaggruppen. Bilagsmaterialet består af 10-15 normalsider, hvor en normalside er 1.300 bogstaver, jfr. Eksamensbekendtgørelsen, bilag 2. Omregning af tabeller, diagrammer, billeder m.v. til normalsider foregår efter et skøn. Også tv-klip vil kunne indgå, ligesom prøvematerialet kan foreligge elektronisk. Der skal ikke udarbejdes spørgsmål til prøvematerialet.

Der udarbejdes et antal opgaver svarende til antal eksamensenheder plus 3, således den sidste eksamensenhed altid har mindst 4 opgaver at vælge imellem. Hvis et hold fx består af 28 kursister, der vælger at gå til prøven i 4 grupper á 3, 6 grupper á 2 og 4 individuelle, er der tale om 14 eksamensenheder. Et prøvemateriale kan bruges 3 gange samme dag. Er der fx 6 enheder på en dag (12 elever i 6 grupper á 2 elever) skal der ved prøvens start være mindst 9 forskellige numre dækkende over mindst 3 forskellige sæt. Disse sæt prøvematerialer må ikke bruges dag 2.

For at fremme forskellighed i eksamensenhedernes synopser, anbefales dog, at eksaminator ved genbrug af prøvesæt laver en mindre variation i prøvematerialet fx ved at variere et eller flere af de anvendte bilag. Eksaminator kan naturligvis også vælge at udarbejde helt forskellige prøvematerialer.

Der er ikke noget krav om, at der skal udarbejdes prøvesæt i alle undervisningsforløb. Dog skal de faglige mål samlet kunne demonstreres gennem de udarbejdede prøvesæt.

Prøvematerialet sendes til censor senest 5 hverdage før 1. prøvedag. Denne godkender opgaverne - fx ved at sende en mail eller telefonere. Det er naturligt at der forud for eksaminationen foregår en dialog om materialet.

Orientering af kursisterne

Læreren orienterer kursisterne om prøvens forløb, herunder præsenteres eksempler på prøvemateriale. Hvis holdet/dele heraf ønsker gruppeforberedelse, trænes arbejdet i grupper. I undervisningen trænes kursisterne i udarbejdelse af synopsis. Kursisterne skal være grundigt instruerede i, hvorledes de forholder sig ved den mundtlige prøve, og i hvilke faktorer der spiller en rolle for bedømmelsen. Kursisterne trænes i, hvordan det udleverede materiale og kernestof/supplerende stof inddrages samt hvordan supplerende materiale findes og inddrages.

Trækning af opgaven

Hver eksamensenhed tildeles ved anonym lodtrækning den samme opgave. Hverken censor eller eksaminator skal være til stede når der trækkes, da opgaven (temaet) er kendt.

Hvis eksaminationen foregår over flere dage og man benytter sig af at lade opgaver gå igen den samme dag, kan eksaminator med fordel lave nogle ”pakker” af opgaver til hver dag. For at undgå at eksaminator styrer hvilke pakker, der kommer i brug de enkelte dage, anbefales det, at første eksamensenhed på en prøvedag ved lodtrækning afgør, hvilken opgavepakke, der skal bruges på dagen.

Forberedelsen

Forberedelsestiden på 24 timer anvendes til at finde relevant materiale til at supplere det udleverede materiale og til at udarbejde en synopsis. Se nærmere om synopsis i afsnit 3.2. På baggrund af det udleverede bilagsmateriale, materiale fundet i forberedelsestiden og relevant kernestof/supplerende stof skal eksaminanden opstille, analysere og diskutere en eller flere flerfaglige problemstillinger. Forberedelsen sker individuelt eller i gruppe (2-3 personer). Den enkelte eksaminand beslutter selv om han/hun vil forberede sig i grupper eller individuelt. Der kan indenfor hvert hold både være gruppeforberedelse og individuel forberedelse. Det er således ikke et krav, at holdet enten skal forberede sig i grupper eller individuelt.

Hvis der er gruppeforberedelse afgør gruppen selv om den vil udarbejde og aflevere en fælles synopsis eller om der udarbejdes og afleveres individuelle synopser. Man kan fx forestille sig, at en gruppe beslutter at samarbejde den første del af tiden og bruge resten af tiden til enkeltvis at udarbejde en synopsis på basis af gruppedrøftelsen. En gruppe kan også beslutte at aflevere enslydende synopsis, og her afleveres ligeledes én for hver kursist.

Eksaminationen

Eksaminationstiden inkl. bedømmelse er 45 minutter. Når forberedelsestiden er slut, starter eksaminationen. Alt, også materiale fra undervisningen, kan medbringes i eksamenslokalet, jfr. Eksamensbekendtgørelsens § 14 stk. 1.

Materiale fundet i forberedelsestiden kan dog ikke træde i stedet for det udleverede prøvesæt.

I tilfælde af gruppeforberedelse må kursisterne ikke overhøre hinandens eksamination, jfr. Eksamensbekendtgørelsens § 12 stk. 3.

Synopsen udleveres til censor og eksaminator ved starten af eksaminationen og er således ikke på forhånd kendt af hverken censor eller eksaminator, ligesom der ikke i eksamenstiden er afsat selvstændig tid til en gennemlæsning af synopsis.

Eksaminationen tager udgangspunkt i synopsisens problemstillinger. Relevant materiale fra bilags-sættet og det fundne materiale samt relevante dele af kernestof/supplerende stof i undervisningsbeskrivelsen skal inddrages. Selve prøven er individuel. Eksaminanden starter med en mundtlig fremlæggelse. Heri indgår som minimum en præsentation af problemstilling(er), konklusion(er) og anvendte metoder. Der gives god tid til denne del, således eksaminanden får lejlighed til at demonstrere opfyldelse af faglige mål. Der skal ligeledes være god tid til den efterfølgende dialog mellem eksaminator(er), eksaminand og censor, hvor punkter fra den mundtlige fremlæggelse uddybes, ligesom der kan kobles til relevante faglige perspektiver, som ikke er berørt.

Under eksaminationen vil de tre fags kompetencer være til stede i lokalet. Eksaminator forestår eksaminationen, medens censor også kan stille spørgsmål.

Ved eksamination i tekstmateriale med to fag repræsenteret, skal eksaminationen sikre at det 3. fag inddrages på relevant vis, således at eksaminanden får mulighed for at blive evalueret i alle tre fag. Meningen med de 24 timer er bl.a. at give eksaminanderne mulighed for at vise, at de kan indsamle og kritisk anvende materiale til at analysere og diskutere deres problemstillinger.

Det fundne materiale vil typisk være supplerende tekster, tabeller/diagrammer og billeder, men kan også være fx film eller lyd. Hvis materialet ikke medbringes til prøven, skal eksaminanden henvise til det indsamlede materiale med alle relevante bibliografiske oplysninger. Det afgørende er, at det fundne materiale, det udleverede materiale og kernestof/supplerende stof anvendes relevant til besvarelse af de opstillede problemstillinger og at eksaminanden på denne måde opfylder de faglige mål.

Hvis kursister går til eksamen med gruppeforberedelse skal grupperne nedsættes i samråd med læreren, og det forudsætter naturligvis, at der i undervisningen er arbejdet målrettet med kursisters samarbejdskompetencer, ligesom det er vigtigt løbende at have haft fokus på problemer og muligheder i forbindelse med gruppeforberedelse.

Prøveform B:

Der afholdes en mundtlig prøve i faggruppen på grundlag af et kendt tema med ukendt bilagsmateriale af et omfang på 8-12 normalsider.

Bilagsmaterialet vælges af eksaminator og fremsendes til censor senest 5 hverdage før 1. prøvedag og godkendes af denne forud for prøvens afholdelse. Bilagsmaterialet skal i videst muligt omfang indeholde forskelligartede materialetyper.

Hvert bilagssæt må højst anvendes af 3 eksamensenheder samme dag og ikke ved følgende prøvedage på samme hold.

Eksaminanderne kan vælge at forberede sig til prøven i grupper. En eksamensenhed er en sådan gruppe eller en eksaminand, der forbereder sig individuelt. Bilagsmaterialet udleveres 3 timer før den første eksaminand i gruppen skal eksamineres.

I forberedelsestiden udarbejder eksaminanderne en synopsis, idet de på baggrund af det udleverede bilagsmateriale skal opstille, analysere og diskutere en eller flere flerfaglige problemstillinger.

Eksaminationen foregår enkeltvis med en eksaminationstid på 45 minutter pr. eksaminand. Eksaminationen tager udgangspunkt i eksaminandens præsentation og fremlæggelse af synopsis suppleret med uddybende spørgsmål af eksaminator

I forhold til hvad der er nævnt om prøveform A er der følgende tilføjelser:

- Det ukendte materiale består af 8-12 normalsider.
- Forberedelsestiden anvendes til at udarbejde en synopsis, som afleveres efter 3 timer. De ventende eksaminander må dog gerne beholde deres eget eksemplar af synopsisen i forberedelseslokalet og foretage tilføjelser til denne.
- Hvis en eksamensenhed er på mere end 1 eksaminand, venter de resterende i forberedelseslokalet. Eksaminerede kursister må ikke befinde sig her. Ventende eksaminander må som nævnt gerne beholde og arbejde videre på synopsisen efter de 3 timer med alle tilladte hjælpemidler. De kan fx skrive videre på deres synopsis eller gøre yderligere notater i synopsisen og medbringe den således reviderede synopsis i eksamenslokalet.
- Eksaminanderne må ikke have adgang til internet/mail i forberedelsestiden og må naturligvis ikke kommunikere på mobiltelefon.
- Alt, også materiale fra undervisningen, kan medbringes i eksamenslokalet, jfr. Eksamensbekendtgørelsens § 14 stk. 1., men der er ikke noget krav om at medbringe indsamlet materiale som ved prøveform A. Eksaminanderne skal orienteres om, at mange medbragte hjælpemidler ikke i sig selv er befordrende for en god præstation.
- Ved gruppeforberedelse tages der udgangspunkt i den oprindeligt afleverede synopsis fra gruppen, ikke en evt. senere ”redigeret” version. Eksaminand 2 eller 3 i en gruppe må således mundtligt redegøre for evt. tilføjelser eller korrektioner.

4.3 Bedømmelseskriterier

Bedømmelsen er en vurdering af, i hvilket omfang eksaminandens præstation lever op til de faglige mål, som er angivet i pkt. 2.1.

Der lægges i bedømmelsen vægt på eksaminandens evne til at:

- *dokumentere en eller flere faglige problemstillinger*
- *anlægge forskellige faglige synsvinkler på det udleverede materiale*
- *karakterisere og analysere materiale, herunder skelne mellem beskrivelse og vurdering*
- *anvende og kombinere viden fra fagenes kernestof*
- *anvende og kombinere begreber, teorier og metoder fra faggruppens fag*
- *indgå i faglig dialog*
- *perspektivere til relevant kernestof og emneområder fra undervisningsbeskrivelsen*
- *formulere sig selvstændigt og kritisk om faglige problemstillinger*
- *fremstille et sagsforhold på en klar og overskuelig måde*
- *disponere og strukturere eksaminationstiden.*

Der gives én karakter ud fra en helhedsvurdering af eksaminandens præstation.

Det er den mundtlige præstation under eksaminationen som bedømmes. Den i forberedelsestiden udarbejdede synopsis tæller således ikke med i bedømmelsen.

For at sikre en individuel bedømmelse af eksaminanderne er det vigtigt, at der efter eksaminandens oplæg er god tid til en dialog, hvor punkter fra den mundtlige fremlæggelse og relevante faglige mål og perspektiver uddybes.

Ved prøveform B skal eksaminanderne for at svare på deres problemformulering bruge relevante dele af

1. det udleverede materiale og
2. kernestof/supplerende stof.

Ved prøveform A skal eksaminanderne bruge relevante dele af

1. det udleverede materiale,
2. kernestof/supplerende stof *og*
3. materiale fundet i forberedelsestiden.

Censor- og eksaminatorsiden er ligeværdig mht. karakter – det tæller ikke mere, at der sidder 2 lærere på den ene side og 1 censor på den anden.

Ved uenighed mellem 2 karakterer er det censors karakter, der er afgørende jf. Karakterbekendtgørelsen §14.

4.4 Karakterbeskrivelse

Nedenfor er anført en beskrivelse af karaktererne 12, 7 og 2, hvor 2 gives for den netop beståede præstation. Det bemærkes, at der fortsat er tale om en helhedsbedømmelse.

Karakter	Betegnelse	Beskrivelse
12	Fremragende præstation, der demonstrerer udtømmende opfyldelse af fagets mål, med ingen eller få uvæsentlige mangler.	Der præsenteres en velstruktureret, velargumenteret og udtømmende problemstilling der rummer potentiale til inddragelse af alle tre fag. Problemstillingen dokumenteres systematisk med relevant materiale og den analyseres under sikker anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden og teoretiske begreber fra fagene. Kursisten argumenterer sammenhængende og uddyber i dialog centrale faglige sammenhænge. Kursisten kan på kvalificeret vis indgå i en diskussion og dialog om fagenes særkende og hvorledes fagene i samspil skaber en helhedsforståelse af problemstillingens historiske og nutidige sammenhænge.
7	God præstation, der demonstrerer opfyldelse af fagets mål, med en del mangler	Der præsenteres en struktureret og delvist udtømmende problemstilling, der i begrænset omfang rummer potentiale til inddragelse af alle tre fag. Problemstillingen dokumenteres med relevant materiale og den analyseres med anvendelse af metodiske færdigheder, relevant viden og teoretiske begreber fra fagene. Kursisten beskriver sammenhænge og kan indgå i en dialog om faglige sammenhænge. Kursisten kan i nogen grad indgå i en dialog om fagenes særkende og hvorledes fagene i samspil skaber en helhedsforståelse af problemstillingens historiske og nutidige sammenhænge.

02	Tilstrækkelig præstation, der demonstrerer den minimalt acceptable grad af opfyldelse af fagets mål.	Der præsenteres en problemstilling med få centrale aspekter og i begrænset omfang med potentiale fra de tre fag. Problemstillingen behandles usikkert med hensyn til dokumentation, og metodiske færdigheder og relevant viden fra fagene er kun til stede i begrænset omfang. Kursisten kan nogenlunde placere problemstillingen tidsmæssigt i et historisk og nutidigt perspektiv.
----	--	--